No. १५५२

Title गादा धर्मी सिद्धन्त लक्षणं

Author [illegible] गदाधरः

Extent ६ Age x

Subject न्याय शास्त्रं

वादार्थी सिद्धान्तलक्षणम्

१५५२

द्विपत्रे

य

श्रीगणेशाय नमः। सिद्धान्तलक्षणप्रारंभः। प्रतियोगितावच्छेदकावच्छिन्नत्वं च नीतिनिरूप्य ... साध्यप्रतियोगितावच्छेदकावच्छिन्नानां प्रतीयते नत्वं वह्निमान्धूमादित्यादौ हेतुसमानाधिकरणमहानसीयवह्नित्वावच्छिन्नाभावमादाय दोषो दुर्वा-
रः सर्वेषामेव वह्न्यादीनां नानादेशाभावप्रतियोगितावच्छेदकविशिष्टतया तदन्यत्वासंभवात् ... तथा यद्रूपावच्छिन्नस्य प्रतियोगितावच्छेदका ये ये धर्माः प्रत्येकं तदवच्छिन्नान्यत्वं साध्यतावच्छेदकस्य तत्र प्रतियोगितावच्छेदकधर्मानवच्छिन्नमेद्रष्टु-
देन प्रत्येकं सामानाधिकरण्यपर्यवसितेन वह्न्यादिसाध्यके हेतौ वह्न्यादेर्विशिष्टवह्नौ। किंच स तत्र महानसीयवह्नित्वादिरूपावच्छिन्नभेदः प्रत्येकं सामानाधिकरण्यपसत्त्वेऽप्येकव्यक्तिसत्त्वात् सिद्धसाध्यके समानत्वादौ हेतुमन्निष्ठाभावप्रतियोगितावच्छेदकविशिष्टसमानत्वाद्यव-
च्छिन्नभेदसामानाधिकरण्याप्रसिद्ध्यापत्तेः यद्रूपावच्छिन्नप्रतियोगितावच्छेदकावच्छिन्नाविषयकप्रतीतिविषयत्वं ... दोषो ... यद्रूपं प्रतियोगितावच्छेदकभिन्नं प्रतियोगितावच्छेदकाविषयकप्रतीतिविषयो वेत्यनुपपत्त्यादिमं नञ्प्रतियोगितावच्छेदकविशिष्टविषयकप्रती-
तिविषयत्वस्य साध्यतावच्छेदकविशिष्टेति ... एवं च स्वरूपसंबन्धावच्छिन्नत्वविवक्षया यद्रूपावच्छिन्नप्रतियोगिताभावप्रतियोगितावच्छेदकानवच्छिन्नत्वमिति ... वह्नित्वादिरूपसाध्यतावच्छेदकावच्छिन्नप्रतियोगित्वे महानसीयत्वादिविशिष्टवह्नित्वाद्यनवच्छेद्यत्वे
स्वलक्षणमेव यद्रूपावच्छिन्नप्रतियोगिताकत्वाभावप्रतियोगितावच्छेदकमिति समवायादिना घटादौ सत्त्वेऽपि संयोगादिना घटादिहेतावतिव्याप्तिः संयोगादिसंबन्धावच्छिन्नत्वाद्यवच्छिन्नप्रतियोगिताकहेतुमन्निष्ठाभावप्रतियोगितावच्छेदकसत्त्वात् ... त्वादिनाद्यव्याप्तिवारणाय
हेतुमन्निष्ठाभावप्रतियोगितासाध्यतावच्छेदकसंबन्धावच्छिन्नत्वस्य निवेशनीयतया ... अभावप्रतियोगितावच्छेदकसंबन्धावच्छिन्नप्रतियोगिताभेदसत्त्वेनातिव्याप्तिः ... प्रतियोगितावच्छेदका-
वच्छिन्नभेदोपादानं साध्यतावच्छेदकसंबन्धावच्छिन्नत्वं मेरानुयोगिसाध्यतावच्छेदकावच्छिन्नप्रतियोगिता यानिवेशेन ... नाप्रसिद्धसाध्यके नाद्यप्रतियोगिता ...
ष्टप्रतियोगिसमानाधिकरणेति न च ... साध्यतावच्छेदके प्रतियोगितावच्छेदकभेदानिवेशे ... महानसीयत्वादिविशिष्टवह्नित्वादिभेदस्यासत्त्वात् साध्यतावच्छेदके प्रतियोगितावच्छेदकाविषयकप्रतीतिविषयत्वमेव विवक्षणीयं तदपेक्षया साध्यतावच्छेदकावच्छि-

[illegible]

कत्वपर्याप्तेस्तामांव्यापकतावच्छेदकत्वासंभवेनतद्व्यामकोक्तयर्मस्यैवपरंपरासंबंधेनतत्पाव्योपगमस्यावश्यकत्वादित्याहुः॥ अन्ये तु तत्र दंडत्वान्नोक्तीत्यादौ प्रतियोगिविशेषणतया भासमानदंडादेरेव प्रतियोगितावच्छेदकतापर्याप्तिर्भासते तद्विशेषणानां त्वारोपेतु तदवच्छेदक-
ग. टि. न. तावच्छेदकत्वमेव प्रतियोगिताव्यधिकरणस्य तदवच्छेदकत्वासंभवेन तदवच्छेदकतापर्याप्त्यसंभवान् न चानतद्विशिनावच्छेदकत्वमेव निवेश्यमिति वाच्यम् भावत्वेकमात्रवृत्तावच्छेदकव्यभिचारिणपविशेषैः तथा च दंडादेरनवच्छेदकत्वं दुर्वारं महानसीयवह्निर्नास्तीत्यादौ च महानसीय-
त्वादेः प्रतियोगिन्येव विशेषणतया भासमानानां दंतर्भावे स्तोत्र प्रतियोगितावच्छेदकत्वपर्याप्तिर्भासत इति विशेषः अन्यथा वह्नित्वाद्यंशपवसामानाधिकरण्यसंबंधेन विशेषणतया महानसीयत्वादिकमवगाहमानानां महानसीयत्वविशिष्टवह्नित्ववान्नास्तीत्याद्याकारिकायाः प्रतीतेरसा-
धूमत्वावह्नित्वादावेव प्रतियोगितावच्छेदकत्वपर्याप्तिविषयकत्वं तथा वह्नित्वादेरवच्छेदकत्वं दुर्वारमेव स्यात यदि च वह्नित्वादेः स्वसमवायेन प्रतियोगितायां सामानाधिकरण्यसंबंधेन च महानसीयत्वादेस्तत्स्वच्छेदकतायामवच्छेदकत्वे गौरवान्महानसीयत्वादिसहितस्य
वह्नित्वादेः प्रतियोगितायामेवावच्छेदकत्वं प्रतीतिस्तु कंबुग्रीवादिमान्नास्तीत्यवच्छेदकत्वांशे भ्रमरूपैवेत्युच्यते तदा स्वसामानाधिकरण्यसंबंधेन महानसीयत्वादिविशिष्टस्य वह्नित्वादेस्तादृशावच्छेदकतात्स्यपत्तीयेव्यभिचारिणीस्मादिहेतावतिव्याप्तिरिति तस्य
विशिष्टसंबंधिभिन्नत्वादिनानिर्णीतं पारिभाषिकमेवावच्छेदकत्वं निवेशनीयं तच्च तत्प्रकारणे यादृशस्य स्वपदार्थस्य निवेशस्तादृशत्वं एवं च महानसीयत्वादिविशिष्टस्य वह्नित्वादेस्तत्स्वपदेनोपादानसंभवान् विशिष्टवह्नित्वादिकमेव पारिभाषिकमवच्छेदकं सेतदवच्छिन्ने
विषय दण्डमुद्रवह्नित्वादावुपिडुर्वारस्मात्यावावच्छेदकतेयादृशं स्वेनाप्रविशिष्टप्रतीतिविषयत्वमेवानवच्छेदकत्वपदेन विवक्षणीयं तथा च समनियतघटादेर्दण्डादेः स्वरूपतो भानात्मनादिविशेषणविशिष्टस्यैवावच्छेदकत्वलक्षणस्य स्वपदेनोपादेयतया न हि विशिष्टस्य
यत्प्रतीतिविषयत्वस्यैव दंडत्वादिविशिष्टस्य तु दण्डत्वाद्यव्यापकतावच्छेदकत्वमव्याहतमिति तेन न पारिभाषिकस्यावच्छेदकत्वस्य स्वघटितत्वेनान्योन्याश्रयः तस्यावच्छेदकत्वासंभवेन प्रतियोगितायाः स्वरूपसंबंधरूपावच्छेदकत्वस्यागत्या स्वरूपमर्यादया पदार्थान्तर्गतीकृतत्वात्
भिन्नत्वेनैव निवेशनीयम् एवं सामानाधिकरण्यसंबंधेन महानसीयत्वादिविशेषणावच्छिन्नस्य वह्नित्वादेर्न महिषाभाव प्रतियोगितावच्छेदके तद्विशिष्टमहानसीयत्वादिविशिष्टनिरूपितसमवायादेरेव प्रतियोगितावच्छेदकतावच्छेदकसंबंधत्वं तत्रोपेयम् अन्यथा समवा-
यादिनावह्नित्वादेरभिप्रसक्तत्वात् अन्यथा समवायादेस्तत्रावच्छेदकतावच्छेदकसंबंधत्वे महानसीयत्वादिसामानाधिकरण्योपलक्षितवह्नित्वावच्छिन्नाभावात् विशिष्टवह्नित्वावच्छिन्नाभावस्यैव लक्षणप्रवृत्त्युपपत्तेः तथा च साध्यतावच्छेदकतावच्छेदकसंबंधसमवायादि-
ना. ८ त्वेनवह्नित्वादेरनवच्छेदकत्वं दुर्लभं न च महानसीयत्वादिसामानाधिकरण्यस्योपलक्षणत्वान्नात्र तस्यावच्छेदककोटौ प्रवेशः यत्र विशेषणतानिर्भासलक्षणप्रवृत्तेर्लक्षणमिति वाच्यम् उपलक्षणीभूतयत्किंचिद्रूपावच्छिन्नप्रतियोगितावच्छेदकतामादाय दा. ८
हावपि तत्र रूपस्य प्रतियोगितावच्छेदकत्वे प्रकारतयाभानात्तदवच्छेदकत्वमानस्यावश्यकतया वच्छेदकपारिभाषिके प्रवेशासंभवोपलक्षणानुपलक्षणयोर्विषयतावच्छेदकत्वासंभवात् यद्रूपोपलक्षितनिरूपितसमवायादेरवच्छेदकता तद्रूपसंबंधित्वस्य
विशेषणविधयावच्छेदकत्वमित्यस्यैव विशेष्यत्वात् एकत्वप्रागभावविशिष्टघटादेः संयोगादिसंबंधेनाभावस्य प्रतियोगितायामप्रसिद्धतया विशिष्टनिरूपितसंयोगादेरवच्छेदकत्वासंभवेनागत्या विशेषणविधया प्रतियोगितावच्छेदकस्यान्यथैव वेत्तव्य
एवसोपपादनीयतया अस्त्वसमवायादेरनविशिष्टसमवायाभावप्रतियोगितावच्छेदकसंबंधतया तादृशाभावस्य तादृशसंबंधेन प्रतियोगिसमानाधिकरणतया दीधितिकृतां प्रतियोगितावच्छेदकविशिष्टसामानाधिकरण्यपर्यन्तनिवेशस्याप्रसंगतिः मामहावि-
शिष्टनिरूपितसमवायत्वादिना प्रतियोगितावच्छेदकतावच्छेदकसंबंधतया विमहानसीयत्वादिसामानाधिकरण्योपलक्षितवह्नित्वादेस्तद्विशिष्टवह्नित्वादेश्च प्रतियोगितावच्छेदकत्वयोर्लक्षणप्रसाधानधर्मान्तविशिष्टाभावमात्रपर्याप्तत्वाच्च विशेष्यविशेषणपरिहारस
विशेषणाभावापन्नयोर्धर्मपर्याप्तत्वादेयोः पर्याप्तसंबंधीति एवोपपादनीयतावलावलादेवस्याद्रवह्नित्वादेर्न मविशिष्टाभावप्रतियोगितानवच्छेदकत्वमुपपादनीयं पर्यालोचनोपलक्षितवह्नित्वाद्यवच्छिन्नाभावस्याप्रसिद्धेरतिविशिष्टवह्नित्वाद्यवच्छिन्नाभावप्रतियोगिता-
वच्छेदकतायाश्च विशेषणानां तर्भावेणैव पर्याप्तेः तत्रोपलक्षितदंडावच्छिन्नप्रतियोगिताकहेतुमद्भिन्नाभावप्रतियोगितावच्छेदकताच तत्रावच्छिन्नाभावकविशेष्यापत्तेर्वर्याप्तेयुक्ततावच्छेदकताप्रतियोगस्य धूमसंयोगसंबंधावच्छिन्नाचेतितादृशसंबंधेन दंडादेस्तादृशाभावप्र-
तियोगितानवच्छेदकत्वं दुरुपपादमिति सामंजस्यमिति निवदंति वस्तुतो रूपधर्मस्य प्रतियोगितानवच्छेदकत्वे पारिभाषिकावच्छेदकत्वं निवेशनीयं तत्र दण्डादेर्यादृशत्वे निविष्टे तादृशाभेदनिवेशो वह्नित्वादौ विशिष्टवह्नित्वादिमेदासत्वेन तादृशपमा विषयकप्रतीति-
विषयत्वं निवेशनीयमिति नो रवमतः प्रतियोगितावच्छेदकं यादृशं स्वसिद्धिविशिष्टसंबंधिनिष्ठाभावप्रतियोगितानवच्छेदकत्वपर्यवसन्नदितिरिक्तदृशितत्वमेवानवच्छेदकात्तेनाविलक्षणीये तथा च सर्वासामेवस्वथ्यक्रीनां हेतुसमानाधिकरणाभावप्रतियोगितावच्छेदकतयाऽप्रसि-
द्धिपर्यवसानदिग्धत्वेन यावत्प्रतियोगितावच्छेदकातिरिक्तहेतुत्वस्यासिद्धिरिति प्रसिद्धविरहादिलिखित्वं वृद्धमस्य व्यापकतावच्छेदकतान्तःसरणं एतस्यैव कोऽपि प्रायेण पर्याप्तत्वमूलतया लक्षणानुपपादयित्वं सार्वभौममप्रसिद्धमितिमन्तव्यस्तोको तर्पनादरं च गतमेतेनानाना
प्रतिविषयेयतावच्छेदककामनिमित्योपयिकव्याप्तिपदरूपावच्छिन्नमनवच्छेदकपदरूपंवावच्छेदकतानवच्छेदकतारूपविशिष्टावच्छिन्नसामानाधिकरण्यं तद्रूपविशिष्टावच्छिन्ननिरूपिताव्याप्तिरित्येवं रीत्या निर्वचनीया तथा सति दण्डसंयोगादिहेतुकाव्याप्ति मा-
नित्याकारिकानुमितिविषयप्रसिद्धिनामपि निवेशनीति एतमेकोंशाप्रतियोगितायमिकोमध्यामावहादितायाः पपकारेण स्वयमपरपर्यायनीयायामावारोपरिरदत्वादिविशिष्टदंडाद्यवच्छिन्ननिरूपितत्वमिति हि हेतुसमानाधिकरणविशेषाभावप्रतियोगितायां दंडत्वरूपि-
वीत्वव्याप्यजातित्वादिविशिष्टतच्छेदकतामात्रस्याव्याहतत्वात् रेखाभिमानान्नाभावस्य प्रतियोगितायामेवतन्न धर्मविशिष्टनिरूपितविलक्षणावच्छेदकत्वसंभवादित्याप्येयम् स्वांचेति तेन तुनावच्छेदकोपलक्षितहेतुसमानाधिकरणपदाधिकरणविशेषणस्य विशिष्टसा-
मानाधिकरण्यनिवेशेनैव चेतार्थः नाप्यतिरिक्ति न विशिष्टसामान्यवत्पदे हेतुतावच्छेदकविशिष्टवैशिष्ट्यावगाहिज्ञानजन्यानुमितौ पपिकव्याप्तिर्निर्वाह्येत्यर्थः तेन विशिष्टसत्त्वाद्युपलक्षितहेतुमज्ञानाजन्यानुमितौ पपिकव्याप्तेर्न उपलक्षितहेतुसामानाधिकरण्य
मेदनिविष्टमितिलभ्यते तो द्रव्यत्वाभावेनाद्दशा हेतुसामानाधिकरण्यस्यागत्यैव स्नेनो नद्रव्यत्वादेर्थाभिविरितिप्रसंगानाम्र्भूणाद्यो विशिष्टसत्त्वाद्युपलक्षितहेतुमगतासानसंबंधेनतत्र द्रव्यत्वाद्यनुमित्यापत्तिः यत्र घटपटौ इति संयोगत्वाद्दिनादृश्यतावसरपराधृत्य मय. ४
नरत्वेसाध्यं तत्रोगयविशिष्टाधिकरणाप्रसिद्धा हेतुतावच्छेदकोपलक्षितहेतुसामानाधिकरण्यपर्यवस्याप्यतरमवधस्त्रीकार्यं अन्यथा न हेतुकतत्वादाधकानुमितौ छेदप्रसंगात् ईदृशाद्यासानतरानुप्रपगमेसादृश्यहेतुकानुमितिरथ्या विशेषेत तदवच्छेदसामानाधि-
करण्यसहितत्वात्तन्निय मँतत्रस्य साध्यत्वविशिष्टाधिकरणाप्रसिद्धाविशिष्टाधिकरणतागर्भव्याप्त्यसंभवात् अप्रवृत्तिविशिष्टवैशिष्ट्यावगाहिज्ञाने विशिष्टनिरूपितसमवायस्य संबंधतयालेनसंबंधेन व्याप्तिहेतुतावच्छेदकसंबंधेन तत्तेहमत्रस्याप्रविवक्षणीय त-
येवनिवेशनीतिकथ्यमत्रविशिष्टपदोपादानं न च विशिष्टवैशिष्ट्यबोधेविशिष्टनिरूपितसमवायत्वादिना विशेषणासंबंधनात्पितुन्नरूपवसमवायादिर्विशेषणसंबंधः स्वविशिष्टनिरूपितसमवायादित्वविशेषणतावच्छेदकसंबंधइति मताभिप्रायेणेदं तथाह्यो-
क्षेस्थलेपि हेतुतावच्छेदकसंबंधः अन्यसमवायएवेति हेतुतावच्छेदकसंबंधमात्रविवक्षायां नप्रतीकारइतिवाच्यं हेतुतावच्छेदकविशिष्टवैशिष्ट्यावगाहित्वानिहेतुतावच्छेदकस्यपरंपरासंबंधमानानियमेव्यापकताग्राहकोदृश्यकाधिकरौ पितदी-
यतादृशासंबंधस्यनिवेशितत्वात् तत एव हेतुतःपातेसाध्यानुमितिनिर्वाहे विशिष्टत्वेनसमाहे दृश्यत्वादिव्याप्तिस्वीकारस्यानिर्थकतापातात् न च दृश्यत्वानरीत्याविशिष्टव्यापकताग्रहस्यविशेषणव्यापकतावगाहित्वेपिविशिष्टपक्षधर्मतावगाहस्यविशेषणेनदृश
गाहित्वेविशिष्टहेतुकपरामर्शस्याविशेषणेसाध्यसामानाधिकरण्यावगाहित्वनियमात्र विशेषणहेतुकानुमितिसामग्र्याविशिष्टहेतुकानुमितिप्रसंगमावपयकनेतिवाच्यम् साध्यविशिष्टहेतोर्व्यापकताग्रहेपि विशिष्टहेतौ साध्यविरोधिग्रहसत्वेऽनुमित्यनुत्पत्तौ
विशिष्टहेतुकस्थलेविशिष्टाधिकरणत्वग्रहेतादृक्साध्यसामानाधिकरण्यविषयकस्यैवपरामर्शस्यानुमितिहेतुतावाच्याऽन्यथा विरोधस्यजनकत्वाना विरोधिनयाहेत्वाभासत्वस्य दुर्घटतापसंगात् तथा च साध्यवन्निविशिष्टहेतुत्वधिकरणत्वमाने च विशेषणास्यपरंपरात्वे
वंपस्यानिनग्राह्यानियमेनाविशिष्टहेतुकपरामर्शस्यनियमतो विशेषणेपि साध्यसामानाधिकरण्यावगाहित्वात् मैवं विशिष्टनिरूपितव्यापकताघटीरेविशेषणस्य पर्याप्तिवारत्र श्रोतो वविशिष्टाधिकरणविशेषणतया प्रवेशोनत्वस्यांगे श्रोणतथा चतन्न हेतौ विशेषणव्यापक-
तावगाहित्वनियमो निर्वहतिविशेषण निरूपितव्यापकतायासाहत्रिष्टात्यन्ताभावप्रतियोगितावच्छेदकत्वपर्याप्तेप्रतियोगितावच्छेदकतावच्छेदकतामाकाभाववहितत्वात् विशिष्टवन्निष्ठाभावप्रतियोगितावच्छेदकत्वप्रतियोग्यपराणोऽभावमाने च विशिष्टवत्त्वागं न वि-
सि. ८ रोध्यवस्वपरित्यागेनविरोधाभावन्निष्ठाभावप्रतियोगितावच्छेदकत्वे प्रतियोगितावच्छेदकत्वपर्याप्तिभानासंभवान् अभावप्रतियोगिप्रकारकदकस्यैपलक्षणतयामानानुपगमान् न च परंपरासंबंधेन विशेषणनिष्ठव्याप्त्यवगाहिपरामर्शनिष्ठकारणतायाअभयवादिसिद्धत्वात् ल ८
विशिष्टहेतुकपरामर्शतत्कारणत्वाकल्पनप्रयुक्तलाघवाग्रहेणविशिष्टसत्वाभित्यहस्थलेऽधिकरणत्वांतर्भावेण विशेषणावस्थमान मुपगम्यविशिष्टातोविध्यामिमानं कल्पनीयमितिवाच्यं वाहाप्रीनविशिष्टवस्थगर्भव्याप्तिग्रहस्थानंतर्भावेणविशेषणावस्थगर्भव्याप्ति-
मानानियमात् नाप्याव्याभिचोधकयरूपस्यात्तेन्नोणविशेषणावस्थगासकत्वात् अप्यनमतद्धर्मरेवविशेषणेमानसयाप्तिग्रहपवार्ता तमित्यर्थेभावत्तेन तत्कारणतायाः क्रमता दितिचेन्न एवं सतिदंडाद्युपलक्षितधर्मिहेतुकानुमितौविलयप्रसंगात् तदेवक सिद्धांत
व्याभिचारस्थलेपरंपरासंबंधेनोपस्थितदंडादेर्व्याप्तिग्रहस्यकल्पनासंभवात् स्वातंत्र्येणासकलपरंपरासंबंधघटितसकलविशेषणावच्छहस्याप्राकातिकतया विशेषणहेतुकपरामर्शस्य कारणतायाः क्रमत्वादिनियमाच्च ननु वह्निसंयोगिसंयोगिसंयोगात्मकासा-
मानाधिकरण्यसत्वाभिन्नत्वेपक्षे वह्निमाग्राहितिमनानुपविशेषः महानसपर्वतनिष्ठमादिगतवह्निसंयोगिसंयोगादेरेकासंभवादित्यतआह सामानाधिकरण्यघटीनामितिमेदेपीति अधिकरणभेदेनवस्तुभेदेनवेत्यादिः निरूपकतावच्छेदकवह्नित्वादिरूपसा- १
धतावच्छेदकअधिकरणतावच्छेदकसमवायादिरूपहेतुतावच्छेदकसं सामानाधिकरण्यमेदेनमेदेपावन्नसमवायमेंसंगतेसामानाधिकरणप्रत्यासमन्नाभाववत्तेविशिष्टपरामर्शानिर्वाहायैव्याप्तौ दलकथनात्तिर्निर्वीहस्यसामानाधिकरण्य
प्रति १६का परामर्श

एवमव्याप्तिरेव धूमवत्त्वादेरेव पीतयधूमादेर्वह्निसामानाधिकरण्यस्य सामान्यप्रत्यासत्तिं विना सर्वग्रहासंभवेन तल्लक्षणासंभवात् पक्षीयधूमे तद्ग्रहणेन वासंभवेनायोगात् अतोऽग्निप्रसंगेन धूमादिव्यापकवह्न्यादिसामानाधिकरण्यमात्रस्य व्याप्तित्वसंभवात् धूमवत्त्वादिरूपहेतुतावच्छे-
दकस्य द्विधा व्याप्तिशरीरे प्रवेशस्यावश्यकतां प्रदर्शयन्नाह भेदमभेदं तदर्शयति वत्त्वं नास्तीत्यादिना प्रथमपक्षं प्रदर्श्य तत्साध्याभावप्रदेशान्तर्भावेन प्रत्यासत्तेर्ज्ञानस्यैवानुमितिहेतुत्वमिति निरूपणार्थं समानाधिकरण्यादिति तत्साधारण्ये चन्द्रभेदं विनापि साम-
भारतिलिंगकवह्न्याद्यनुमानापत्तिरिति भावः अथ व्यापकताविशिष्टे तेनावच्छेदकधर्मितावच्छेदककसामानाधिकरण्यप्रकारकज्ञानस्यैवानुमितिहेतुत्वोपगमात् नातिप्रसंगः धूमत्वादिप्रकारेण भासमाने सामाने साध्यसामानाधिकरण्यग्रहस्य धूमत्वांशे भ्रमत्वनियमाद्धूम-
मात्रधूमत्वादिरूपनिष्ठवह्न्यादिसामानाधिकरण्यमव्याप्तिरिति तद्धर्मितावच्छेदकतापन्ने हेतुतावच्छेदकविशिष्टवज्ज्ञानस्य हेतुतायामवश्योपेयत्वात् अन्यथा विशिष्टसमादिव्यापकद्रव्यत्वादिनिरूपितविशिष्टसत्तादिनिष्ठसामानाधिकरण्योपलक्षितवसासानाद्युपपत्तेरज्ञ-
न्नूह्य द्रव्यत्वाद्यनुमानापत्तेः साध्यसामानाधिकरण्यविशिष्टवत्सपक्षे साध्यनिश्चये विनाऽपि भ्रमे यत्तयाऽनुपलक्षितवत्तानिश्चयस्यानुमितिहेतुतायाऽनुपगन्तव्यत्वात् केवलसामानाधिकरण्यप्रकारेण पुनस्तद्धर्मतावज्ज्ञानस्यानुमितिहेतुत्वे धूमाभाववान् पर्वत इत्यादिनिश्चयदशायां
यामपि साध्ये धूमादिव्यापकतानादत्तमित्यापत्तेश्च असमानप्रकारकज्ञानस्य भ्रमत्वस्यापत्तेः स्यादिति देशे हि सामानाधिकरण्यतया वह्न्यन्यद्रव्यादिसामान्यविरोधित्वादिति चेत्तन्न धूमत्वादिमति सामानाधिकरण्यमित्यस्य धूमत्वादिविशिष्टे विशेषणतापन्नसामानाधिकरण्यत्व
मित्यर्थः न तु धूमत्वादिरूपनिष्ठविरोधितसामानाधिकरण्यमिति तथा चैकधर्मिविशेषणतापन्नधूमत्वादिरूपहेतुतावच्छेदकसामानाधिकरण्योभयव्याप्तिरिति पर्यवसितम् कारणं च धूमव्यापकवह्निसमानाधिकरणधूमवानयमित्यादिरेव परामर्शः नातो वो कोऽप्यसदहेतुविशे-
षणतयाऽनुमितिजनकज्ञानविषयतारूपव्याप्तिर्न निर्वाहः द्वितीयपक्षे तु धूमव्यापकवह्निसमानाधिकरणधूमवत्त्वादिरूपवत्तानिर्णयाद्धूमवत्त्वाप्रकारकज्ञानाद्यधूमवत्त्वावान्तरप्रकारकज्ञानस्य धूमाभाववानधूमवत्त्वाकारकधूमत्वाद्यप्रकारकासिद्धिर्न प्रतिबन्धः
सत्ता न एतन्मते च हेतुतावच्छेदकतायाः साधारण्यधर्मावच्छिन्ने साध्यसामानाधिकरण्यग्रहस्य निर्विरोधोऽनुत्तरहेतुतावच्छेदकावच्छिन्ने सामानाधिकरण्यमुपदर्शितज्ञानस्य हेतुतावच्छेदकधर्मितावच्छेदकीकृत्य साध्यसामानाधिकरण्यानवगाहितया न व्याप्यविरोधित्वात् प्रतिबन्धकत्वात् यदि
विरोधस्यानुमितिं प्रति सा तादृशविशिष्टबुद्धित्वाभावेऽपि व्याप्यवत्त्वानुपपत्तेश्च हेतुमदसमानाधिकरणाश्रितावलोकनात्तर्कितावच्छेदकसमानाधिकरणत्वमिति धूमवान् पर्वत इति द्रव्यत्वप्रकारकानुमितिः अत्यन्ताभावावच्छेदकतानिवृत्तिधीर्विरोधिनी सामानाधिक-
रण्यप्रकारकत्वाद्यतया सामानाधिकरण्यप्रकारकत्वस्य गुरुत्वे विसामान्यप्रत्यासत्तेर्विशिष्टपरामर्शगौरवेण हेतुतावच्छेदकानुगमस्योपगमात् यद्धूमादिहेतुतावच्छेदकधर्मसहितसामानाधिकरण्यरूपा भिन्नेति प्रतिप्रसवात् द्वितीयसाध्यसमानाधिकरणहेतु-
तावच्छेदकरूपाभिन्नां सर्वधूमादिसाधारणीं अनुगतरूपावच्छिन्नां नानाव्यक्तिवृत्तिविशिष्टहेतुकस्थलेऽपि परासंभवाद्धूमत्वादिरूपधर्मपक्षहेतुतावच्छेदकतायामनुगतत्वं इति भावः यद्यपि साध्यसामानाधिकरण्यावच्छेदकरूपवत्त्वसामान्यव्याप्तिप्रवेशे प्रयोजनाभावेऽपि वह्न्यादिरूपसंयोगादेर्नं त-
थाविस्तरेण तत्स्वरूपसंबन्धरूपावच्छेदकप्रवेशस्यावश्यकतया तत्र विशिष्टाधिकरणत्वसंनिवेशसामानाधिकरण्यकत्वरूपपरिमाणाधिकरणावच्छेदकत्वस्य वा वैयर्थ्यमेतदपेक्षयातादृश्यव्याप्तिगुरुत्वात् तैलिकबुद्धितत्त्वाद्यपि बृहत्कूपादिसंभवेन तज्ज्ञानस्यानुमितिविरोधितादृशव्या-
प्तेरेवानुपपत्तिरिति मिश्राः इति ममतत्त्वं प्रतियोगिसमानाधिकरण्यप्रयोजनमाह अयं कपिसंयोगीति यद्येतद्वृक्षत्वादेर्व्याप्यत्वात् कपिसंयोगादिव्याप्यत्वानुपगमे कपिसंयोगाद्यनवच्छेदकमूलादिः एतदवच्छेदकत्वे तद्वृक्षत्वं वच्छेदकत्वे तदवच्छिन्ने दर्शनात् कपिसंयोगादिसिद्धिप्रसंगः न चे-
ष्टापत्तिः संलिंगकपरामर्शस्य अनुमानप्रमितिजनकत्वनियमात् न चास्तु तदवच्छेदेन हेतुमत्तानिश्चयस्य तदवच्छेदेन साध्यानुमितिहेतुत्वादेतद्वृक्षत्वादिरूपव्याप्यत्वात् हेतोः किञ्चिदवच्छेदेन हेतोर्नातिप्रसंग इति वाच्यम् यदि स्वरूपसंबन्धरूपावच्छेदकत्वानुगमहीना मनुमितावयितावच्छेदे धूमवत्त्वा-
नत्वेन हेतुत्वमुपेयतेन तावित्वव्यपुत्रापत्तेः तद्वृक्षत्वादेरेव मूलावच्छिन्नसंयोगादेर्विप्रेयस्यापि संयोगादिव्याप्यतया तेन हेतुना मूलाद्यवच्छेदेन कपिसंयोगाद्यनुमितेर्मिश्रासहत्वादिति चेद्ब्रूपुष्पायाः साध्यस्य पक्षतावच्छेदकसामानाधिकरण्यं विनाऽव्याप्यस्य पक्षधर्मत्वमनुपपन्न-
मिति पक्षधर्मत्वमनुपपन्नमिति पक्षधर्मवत्तायां तदवच्छेदकसामानाधिकरण्येनैव साध्यसिद्धिरिति नत्वन्यदवच्छेदेन विप्रमाणाभावादिति तादृशानुमितेरप्रामाण्यं लोकतया तत्परामर्शो हेतुकल्पनमेव नास्तीति तत्प्रापत्तिरिति समाहार्ये मिश्रा इदं तत्त्वं बाधावतारे मूलादवच्छेदेन कपि-
संयोगिसिद्धिरिष्टैवेति वदन्ति एतन्मते पृथक्त्वान्नोऽतीत्वाभासेवत्वतेऽप्राचीनसिद्धव्याप्तेर्न्यायलक्षणे दूषयति मुपन्यस्यति यत्किञ्चित्तत्र असमानाधिकरणान्तं ननु द्रव्यसंयोगत्वावच्छिन्नाभावसत्त्वप्रसक्तौ प्रसज्यते तद्वृक्षत्वादेः संयोगावच्छेदकता सत्त्वे ताभ्याम् अभावावच्छेदक-
स्य दुर्लभत्वात् शाखासमूलादीनां सर्वेषामेव तत्संयोगावच्छेदकत्वात् अभावस्य प्रतियोग्यनवच्छेदकावच्छेदेनैव सत्त्वेन तदवच्छेदकावच्छेदेनापि विरोधापत्तेस्तत्राह संयोगेति हेतुतावच्छेदकेनेति हेतुत्वादेः प्रत्येकं सकलसंयोगानि प्रसज्यते तदाह संयोगावच्छेदकत्वा-
संभवात् अत्र कपालादिसंयोगस्यापि यावद्धेतुतदन्तरस्याभावाद्धेतुत्वे संयोगावच्छेदकत्वासंभवादिति भावः ननु हेतुतावच्छेदकेन सत्तादौ संयोगसामानाधिकरण्यसंयोगसामान्याभावसत्त्वेऽपि संयोगोऽनास्तीत्यादिप्रत्यक्षापत्तिरित्यत आह तत्र चेति अतीन्द्रियस्येति अतीन्द्रियप्रतियोगिकतया संयोगसामान्या-
भावस्यातीन्द्रियत्वे सामान्याभावप्रत्यक्षे यावत्प्रतियोगियोग्यत्वस्य तन्त्रत्वादिति भावः प्रतियोगितावच्छेदकेति वस्तुतस्तु न तदुपलभ्यस्तत्राह परिहरति यदा नत्र भूयोग सामान्याभावस्य वृद्धौ सत्त्वे तद्रूपमात्रसमवेतसंयोगसामान्याभावो व्याप्यवृत्तिकः तदा धूमधर्मावच्छिन्नाभावस्य
तद्धर्मावच्छिन्नाभावनियतत्वादिति योग्यमात्रप्रतियोगिकोऽयमभावः कथं न तत्र भाववत्त्वे कथं तत्त्वतत्त्वाह परिहरति प्रतियोग्युपलब्धिविशिष्टावच्छेदेनाभावे यद्वत् प्रतिविरोधिसत्तानं च यावत् प्रतिबन्धकत्वेनासंभव इति नित्यदोषत्वं कथं न दोषविषयतां प्रतिबन्धकतामा-
य अथ यत्र संयोगादिविषयकमेवोपनीतमानाद्यात्मकं हेत्वादिरूपाधिकरणज्ञानं तदग्निमत्त्वतत्त्वाद्यतादृशसंयोगसामान्याभावाद्यप्रसंगः तादृशदोषस्य प्रागभावसत्त्वात् एवं च तन्नु संयोगत्वादि लौकिकप्रत्यक्षस्यालौकिकतया तत्र तादृशप्रतिबन्धकत्वकल्पनमेवाश-
क्यमिति चेन्न हेत्वादेः संयोगसामान्याभावलौकिकप्रत्यक्षस्य सिद्धत्वे विपाद्यादौ नत्र सिद्धप्राद्यधिकरणीयविषयतासंबन्धेन संयोगाभावलौकिकत्वावच्छिन्नं प्रति स्वविषयसंयोगत्वत्वसंबन्धेन प्रत्यक्षत्वेन प्रतिबन्धकत्वकल्पनान्तर्वर्त्त्यदर्शनादर्शनस्य दोषप्रसक्तस्य संयोगवदेतादृ-
प्रसंगाये नमस्त्वे नातिप्रसंग इति भावः इदं भावनादृशः द्रव्यरूपाधिकरणविषयकसंयोगाभावविषयकप्रत्यक्षस्य कदाचिदप्यनुदयेन तादृशप्रसंगसालसाध्यव्याप्यत्वकल्पनेन प्रादेशिकाभावादिति प्रसंगवारणासंभवेन तादृशप्रतिबन्धकताकल्पनस्यापत्तेरित्याशयः चिदाच-
त्रिसंभवेऽपि संयुक्तमभवेन विशेषणतया लौकिकप्रत्यक्षसंबन्धेन द्रव्यत्वेनेव तादृशसंयोगेन संयोगाभावलौकिकप्रत्यक्षं प्रति प्रतिबन्धकत्वोपचितत्वात् मानाभावादिति लौकिकप्रत्यक्षस्य योग्यानुपलब्धिविरहेणासंभवात् उपनीतभानस्य संयोगाभावोपहितानुमितित्वाकारस्य
विपरीतविषयकत्वाद्युत्पन्नयोग्यत्वसंभूतानुहितागमनादिविरहेलोकत्वस्य प्रामाण्यासिद्धेः प्राह्यसाम्योक्तत्वासिद्धान्तत्वस्याप्यकत्वात् अत्रमानुस्यन्दलिंगाभावेनासंभवादिति भावः ननु हेत्वादौ यावत्संयोगविशेषाभावावानामुभयापिसमनुयातत्प्रवह्नेत्यनत्र प्रसक्तस्या
पितत्सामान्याभावसिद्धिः किंत्र तस्य तत्र विशेषाकानिरस्यति नचैत्यादिना यः संयोगीययावद्विशेषाभावत्वावच्छिन्नसंयोगसामान्याभावत्वानित्यत्वाप्रेरवाय्यर्थविशेषणप्रयोजनकत्वादिशेषाभिधारकणीयतयाऽपृथक्तत्सामान्यप्रत्यासत्त्या व्याप्तिमनुमानोपस्थानकतयाऽऽपत्तियति सोऽयं दीपे-
यद्धर्मावच्छिन्नयया वह्निप्रतिसामान्यवान् यः सतद्धर्मावच्छिन्नाभाववानित्यर्थः संयोगत्वाश्रयस्य विशेषधर्मावच्छिन्नाभावस्य हेत्वादौ वर्त्तनसत्त्वात् तदभावात् संयोगत्वावच्छिन्नाभावसिद्धिः प्रतियोगिनो यत्र नत्वेनोपादाने संयोगत्वावच्छिन्ने संबन्धावच्छिन्ने संयोगत्वावच्छिन्नाभा-
वमादाय सिद्धसाधनवारणाय समवाय संबन्धावच्छिन्नाभावपरत्वं व्यापनीयः अन्यसंबन्धावच्छिन्नविशेषाभावस्य तत्संबन्धावच्छिन्नसामान्याभावव्यभिचारित्वे समवायसंबन्धावच्छिन्नविशेषाभावस्यापि तत्संबन्धावच्छिन्नसामान्याभावव्यभिचारित्वं तत्त्वस्यापत्तेन्तु संभावेन
तत्प्रतियोगितावच्छेदकसंबन्धेन प्रतियोगितावच्छेदकसंबन्धानामप्रियपत्नत्वेन व्याप्यत्वमिति भावः अतएव समवायसंबन्धावच्छिन्नयावद्विशेषाभावसत्त्वेनातत्संबन्धावच्छिन्नसंयोगसामान्याभावसिद्धिः यद्धर्माश्रयविशेषाभावमादाय यद्धर्मसमानाधिकरणधर्मावच्छिन्नाभावः उभयावृत्तिसंबन्धा-
प्रतियोगिन्यासिद्धव्यस्य सामानाधिकरण्येन संबन्धेनमेदवद्धत्वात् अतएव संयोगत्वाद्युपेतधर्मादिसंयोगत्वादेर्विशेषधर्मत्वेऽपि संयोगसामान्याभावस्तत्वादावनभ्युपगमादपवधिविशेषाववच्छेदकत्वकर्मितेन हेतुत्वे संयोगत्वावच्छिन्नाभावस्य हेत्वादावनभ्युपगमेऽपि
नसंरियादिसिद्धिः हेतूपनिर्भुयो गत्वादीनामभयहन्निनेन तदवच्छिन्नाभावव्याप्तेः नचहेतावप्ययातिव्याविशेषणसामसिद्धिवारकत्वे विधि मिथ रावाचकनया वेयर्थ्यं यावत्त्वविशेषणस्यापि विशेषविषयकत्वरूपस्यापरिचायकमेवतादृशधर्मावच्छिन्नप्रतियोगिताकत्वेन हेत्वा-
भविष्यतिति न मत नयासलिय नयदा धूमादेर्वह्निसाध्यशरीराप्रवेशेन सामान्यव्याप्तित्वानुपपत्तेरिति वाच्यम् यावत्त्वस्याव्यापकत्वानुपयोगित्वेन पान धूमसमानाधिकरणो यावद्धर्मोऽवच्छिन्नाभाववत्तिरूपितायाः प्राप्ते यत्संबन्धावच्छिन्नव्यापकतायाः प्रयत्नहेतुनया विशेषधर्मव्यापकत्वाद्य
दकाभाववान् यः स च सामान्यधर्मव्यापकतावच्छेदकतायामेवार्थान्नवकाशान् नचनादृशाभाववत्त्वव्यापकत्वं तादृशाभावनिष्ठभेदप्रतियोगिताया यन्नसंबन्धेनानवच्छेदकत्व एवं च संयोगविशेषाभावानां सर्वेषामेव समवाधिकरणाहृत्तिनयानर्तिभेदप्रतियोगिनायान्नातो यतासंबन्धा-
येनावच्छेदकत्वनाधिकरणमप्रसिद्धमितिनावच्छेदकत्वरूपहेतप्राप्तिरिति वाच्यम् आपेयतासंबन्धावच्छिन्नावच्छेदकतानामसंबन्धेनप्रतियोगिनायाममभावस्येव प्रतियोगिनावच्छेदकत्वस्यानेनिवेश्यनीयपत्रपूर्वत्वात् उक्तस्थलेऽव्याधिकरणानादृशसंबन्धावच्छिन्नाभावप्रसिद्धिसोत्ते-
भावात् यद्धर्मसमानाधिकरणोऽन्यत्रप्रतियोगितावच्छेदकतेन यो विशेषणीयः तेन कपूरीवादिमत्त्वादिव्याप्यधर्मावच्छिन्नप्रतियोगिताकयावद्भाववत्तत्र दर्भा वृत्तिज्ञानाबाधसिद्धान्ताद्यभाववत्त्वासंभवे पुनस्तत्सिः नचभेदप्रतियोगितावच्छेदकवाच्यत्वस्याद्यन्तरत्वादि-
व्याप्यधर्मावच्छिन्नसंयोगादिसंबन्धावच्छिन्नप्रतियोगिताकयावद्भाववत्त्वस्य तद्रूपावच्छिन्नप्रतियोगिताकाभावत्वासंभवाद्व्यभिचारः वाच्यत्वादेः संयोगावच्छिन्ननावच्छिन्नत्वाने न संबन्धेन सत्ताविरहेऽपि तदभाववत्तादृशो विरोधिन यावद्धर्मावच्छेदकप्रतियोगितावच्छेदकत्वसंभवेनानन्दपत्त-
त्वस्य तत्प्रतियोगिनावच्छेदकता दिनिवाच्यम् वाच्यत्वादिसाधारण्यान्तरनिष्ठप्रतियोगित्वस्य स्वरूपविशिष्टत्वादिनानवच्छेदकत्वात् गुरुणा गन्धवत्त्वादिनेव तद्रूपावच्छेदकत्वे तत्तु तोपसंबन्धावच्छिन्नप्रतियोगिताकाभावस्य साध्यहेतुतावच्छेदकतानन्तसंबन्धावच्छिन्नप्र-
तियोगिनावच्छेदकत्वेनैव सामान्यधर्मस्य विशेषणीभूतयोः सामान्यधर्मस्य भेदप्रतियोगितावच्छेदकत्वे पि संयोगादिसंबन्धावच्छिन्नप्रतियोगिनावच्छेदकतायां न संबन्धावच्छिन्नाभावव्याप्तिः सदायादिनावच्छिन्नाभावादिना व्यभिचारः अतएव भेदप्रतियोगिनावच्छेदकतानिश्चित्ता हि-
दकनित्यत्वादेः समवायसंबन्धावच्छिन्नप्रतियोगिनावच्छेदकगर्भनिविष्टस्य तीरलेणासंभवेऽपि तस्या नित्यत्वादिसाधारणधर्मत्वादिनहेतो व्यभिचारतयासामान्यव्याप्तिभंगः वस्तुतस्तु यद्धर्मप्रतियोगितावच्छेदकत्वविशेषणमनुपादेयमेव कंबुग्रीवादिमत्त्वसामानाधिकरण्यम्
याहृतियधर्मावच्छिन्नाभावनिष्ठभेदप्रतियोगित्वसाध्यत्वादिवदिनयातादृशधर्मावलयागुरुतयानवच्छिन्नाभावरूपव्यापकत्वप्रसिद्धेर्धर्मस्यानेन कंबुग्रीवादिमत्त्वस्य पुरुषधर्मापादानमागुरुधर्मस्याभावप्रतियोगितानवच्छेदकत्वपक्षे संभवेनव्यभिचारानवकाशान् अभावे

गादाधरी
सिद्धांत
२

यावत्त्वादिविशेषणाप्रवेशात् । यत्किंचिज्जात्यादिव्यक्त्यभाववति जात्यादिसामान्याभावसत्त्वेपि न सामान्यव्याप्तिभंगः यद्यपि यन्नद्धर्ष्यं हरितसाध्यकेऽननुगमेन नैकव्याप्तिरिति संयोगसामान्याभावत्वीयविशेषणाभावकूटयोर्व्याप्त्योर्यावत्त्वादिविशेषणवैयर्थ्यमेव तथा
प्येतद्दोषस्यास्त्यत्वं यमग्रे वाच्यतया नोपेक्षितेऽपि का संगतिः अथ यावत्त्वादौ यावत्संयोगाभावत्वमनुगमयितुं सिद्धम् तत्र विभुसंयोगाभावावच्छेदकस्यावयवविशेषस्यैकत्वं च सत्त्वात् ध्वंसप्रागभावयोः तन्नाभावविरोधित्वेऽकालविशेषावच्छेदेनापि तत्र तदभावासंभवात् तयोस्तद्वृत्तित्वेऽपि ताम
ते द्रव्ये संयोगसामान्याभावस्याप्युत्पत्तिकालावच्छेदेन तत्राविरोधात् न च मूलाद्यवच्छिन्नविभुसंयोगव्यक्तीनामेवाद्यमूलाद्यवच्छेदेनाभावस्तत्र भवितव्यम् नाम तासां भेदस्याप्रामाणिकत्वात् न च नानावच्छिन्नसंयोगव्यक्तीनामभेदेन तत्संयोगव्यक्तेरन्यावच्छेदकत्वेन नाना
तात्म्यसंबंधेन कारणतायां व्यभिचारतत्तदवच्छेदकभेदेन संयोगभेदस्यावश्यकत्वः आत्मप्रकाशावच्छेदकव्यक्तीनां विभिन्नावच्छिन्नसंयोगव्यक्तिपुंहेतुतामुपगमस्यावश्यकः अन्यथा मूलादिमात्रावच्छिन्नसंयोगानामभावच्छेदेनैव वृक्षादिहस्तविभुसं
योगानां हस्तान्तरस्य तत्र यावदवच्छेदेनानुत्पत्तिप्रयोजकस्य दुर्वचत्वाभावात् तादृशत्वाच्च व्याप्यवृत्तित्वे स्वच्छेदकानभ्युपगमेन हस्तादौ विभुसंयोगस्य व्याप्यवृत्तितया हस्ताद्यवच्छिन्नत्वविरहेण तत्र हस्तादौ नोत्पत्तिविरहात् व्याप्यवृत्तेरवच्छेदकोपगमेन तादृव
च्छेदकत्वस्यापत्तेर्न निष्ठावच्छेदकताव्यक्तीनामेव तत्र तदवच्छेदकस्य जन्यतावच्छेदकसंबंधतयास्त्वाद्यवच्छिन्नविभुसंयोगव्यक्तीनामभेदेनापि व्यभिचारानवकाशात् अन्यथा मूलाद्यवच्छिन्नसंयोगस्यापि द्वित्वप्रतीतेः वृक्षादौ तथात्वावच्छेदकता संबंधे
न तत्र संयोगव्यक्तीनामनुत्पत्त्या मूलादेरन्यत्र व्यभिचारस्य दुर्वारत्वात् न च मूलावच्छिन्नसंयोगानामग्रावच्छिन्नसंयोगादेरिव प्राच्याद्यवच्छिन्नसंयोगादेरपि भेदः स्वीकर्तुं शक्यते प्राच्यां प्राचीरदलसंयोगस्याग्रिमक्षणे एकसंयोगव्यक्त्यालेवमूलप्राच्याद्यवच्छिन्नत्वाव
गाहनात् नत्वाग्रमूलयोः शरीरसंयोगस्य यस्यावस्थानोत्पत्तिर्नो रविसंयोगरूपावगाहित्वमस्य तन्मनमिति वाच्यम् यत्र मूलप्राचीचीमात्रावच्छिन्नएकशरीरसंयोगोऽग्रप्राचीमात्रावच्छिन्नश्च शरीरान्तरसंयोगस्तत्र मूलप्राच्याद्य शरीरसंयोगप्रतिप्रत्यायाः यन्मतेः शरीरान्तरसंयोगव
व्यक्तीनामेकैकशामेव शरीरावयवेन हस्तावयवेन चावच्छिन्नतया व्यभिचारस्यापि दुर्वारत्वात् संबंधसंकोचमनुरुध्य वृक्षत्वात् नहि तत्र शरीरावयवेनावच्छिन्नशरीरान्तरसंयोगस्यावच्छिन्नतदुभयसंयोगयोर्भेदसंभवः तथा सति मूलावच्छिन्नहस्तसंयोगस्य शरीरचरणावच्छिन्न
शरीरसंयोगस्याप्युत्पत्तेर्व्याप्यवृत्तितया तदभावासत्त्वप्रसंगात् तत्र तदवच्छेदकावच्छिन्नानां संयोगानां साधारण्ये तत्र तदवच्छेदकावच्छिन्नत्वमेव तत्र तदवच्छेदकजन्यतावच्छेदकं न तत्संयोगनिष्ठतत्तद्व्यक्तित्वमनंतकार्यकारणभावप्रसंगात् तथा चैकावच्छिन्नसंयोगस्यापरावच्छेदका
वच्छिन्नत्वेपि तदवच्छिन्नत्वविशिष्टस्यानन्यत्रोपपत्तिरिति न व्यभिचारः प्रकृते निवाच्यम् इति तत्पितत्वं तु यत्तु संयोगमात्रस्याव्याप्यवृत्तित्वसिद्धान्तानुरोधेन मूलाद्यवच्छिन्नत्वरूपविभुसंयोगादीनां भेदस्वीकारस्यावश्यकत्वात् तादृशसंयोगव्यक्तीनामग्नादौ दिग्विशेषरूपावच्छे
दकनियमेनैव तादृशसिद्धान्तसंगतिः अत एव तद्व्यमात्रएव संयोगसामान्याभावस्याप्रामाणिकत्वात्तत्र तथात्वे नादिनोक्तेन सत्त्वाद्विनागगनादेरेव संयोगसामान्याभावसाधकमनुमानं व्याप्तिर्न विभुद्वयसंयोगानभ्युपगमेन तत्र यावत्संयोगव्यक्तीनामेव प्राणी नियतदिग्विशे
षावच्छिन्नत्वस्य तत्र तद्व्यक्तित्वेन तदभाववत्त्वे गविवादा व्याप्तिप्रववकाशः विभुमात्रे संयोगसामान्याभावसिद्धावपि संयोगीद्रव्यत्वादिसाध्यकेषु व्याप्यहेतुसंगतेरेतादृशलेनह्यात्मविषात्संयोगसामान्याभावसिद्धावपि न ततिः प्रतियोगितानवच्छेदकस्य तदभावावच्छेदकत्वम्
न्वेयत्तावच्छेदेन तत्तदादावपि संयोगसामान्याभावसिद्धेः संभवेन तत्रापि तदभावसाधकत्वानादरशनिपमवादिनोमाशंका न च प्रतियोगितानवच्छेदको वृत्तित्वादेरभावावच्छेदकत्वनियमादिना निराकरिष्यानि एवमपि हस्तत्वावच्छेदेन संयोगसामान्याभावस्य हि विरोधमात्रेण
प्रतियोग्यनवच्छेदकस्याभावावच्छेदकनियमेन वा सेत्स्यति तत्तीत्याशयेनैवहस्तादौ संयोगतत्सामान्याभावयोरन्यावृत्तावच्छेदकभेदस्वाभाव्यात् इति एतेन संयोगस्य निष्प्रत्यक्षत्वाविरिन न तु यो यदीयस्त्वादि नियमस्य तस्य पक्षत्वाशयेनेतिन संदर्भविरोधः इति यत्तु यत्किंचिदव
यवनाशावादहस्तनाशानन्तरं तदुत्पत्तेस्तस्य अप्रोपत्ति तन्नक्रियानाशत्वेन तयाच तदवयवे गगनादिसंयोगानां विनाशः द्वितीयक्षणे च तत्समवायनाशात्तु नीयतो वनत्राशात् तत्र हस्ते विभुसंयोगानुत्पत्त्या यावदविशेषाभावसत्त्वं न चैवं तादृशहस्तेमूर्त्ता
न्तरेणापि संयोगस्यात्तदवयवसंयोगे तत्त्वभूणावानसंभवति तदवयवगगनादिसंयोगनाशक्षणे मूर्तानन्तरतदवयवसंयोगानामपि तदुत्पत्तिकाले विनाशात् तदवयवविनाशसंयोगानभ्युपगमे नतदवयवेषु तदारेभकसंयोगसत्त्वेपि तेन गगनत्रिसंयोगजननासंभवात् उत्पत्ति
कालेच द्रव्ये गुणानत्कर्मसत्त्वानुपपत्तेरिति संयोगसाध्यकेऽव्याप्तत्वेनहेतत्वेनैवनिर्वहतीति वाच्यम् तादृशक्षणेऽद्रव्ये तदवयवसंयोगजन्यस्य तत्कर्मजन्यस्य च संयोगस्यासंभवे विभुसंयोगस्य तत्त्वात्तस्य गतिशीलपवनादिपरमाणुतंनाकर्मजितासंयोगानामुत्पत्तोवाधकाविर
हेणाद्यसमसद्धकत्वनियमादिति विकेचित् यावत्संयोगाभावप्रवेशमानमिति ज्ञायमानलिंगस्याकरणमिति करणत्वमताभिप्रायेण पत्रदधि पोसितिसाध्यदेहहेतुकपक्षत्वादयोऽसंयोगत्वहेतुरन्यादौ विपक्षः ग्रन्थानुगमादिनि पक्षे रूपेण निवेशासंभवादित्यर्थः एकव्याप्तेनितीह
विलक्षणत्वादिविशेषः तथा च हस्तत्वावच्छिन्नाभाववदादिविशेषाभावकूटयोर्व्याप्त्योः संयोगसामान्याभावसिद्धावप्युपयोगित्वाद्यावत्त्वप्रवेश विशेषाभावे संयोगसामान्याभावीयविशेषणीकृतस्याविशेषाभावविनिरूपितत्वानुमानसंभवइतिभावः नन्व प्रकृतहेतोः प्रकृतसाध्य
साध्येविपक्षेपोपलब्धिगतेनकार्यतन्यानज्ञाननीमाकारानपानादिप्रवृत्ति हि पक्षकार्यत्वान वाव्यभिचारत्वाद्वानयनादिप्रवृत्तिलिंगेनत्वानुमानादिकार्यतासिद्धिः तथा कृतेसंयोगीयावद्विशेषाभावेन सामान्याभावव्याप्तेरर्थविशेषणत्वादिनाऽ
ग्रहे विशिष्टविशेषाभावकूटेन सामान्याभावव्याप्तिग्रहादेव संयोगीयावद्विशेषाभावेपक्षधर्मता सामान्याद्गगनादौ संयोगसामान्याभावसिद्धिसंभवेऽत्यावितिरे केवलान्वयिनोविवसामान्यव्याप्तीनुविशेषसिद्धौ व्याप्तिलिंगपक्षधर्मताज्ञानस्य हेतुत्वानुपगमात्
न च विशेषाभावानन्तरे सामान्याभावान्तरव्याप्तिग्रहात्संयोगविशेषाभावेनतत्सामान्याभावसिद्धौ पक्षमेयावत्त्वाद्यविशेषितवृत्तिसंयोगादिप्रतियोगिकाभावेकपिसंयोगादिसामान्याभावव्याप्तिग्रहात्संयोगादिप्रतियोगिकाभावेन तत्सामान्याभावसिद्धिसंभवात् यावत्त्वादि
विशेषणमनर्थकं प्रकृतेऽहेतत्वमन्यन्निविष्टं तदेवतु तत्प्रविष्टंतन्नपदार्थं हरितप्रकृतमाप्नुतत्त्वसाध्यव्याप्तिग्रहापेक्षायः स्वीकर्तुमशक्यत्वात् नादृशहेतत्वमाप्तानां भूगमहत्त्वेनार्थसेत्स्यत्वमसमानत्वेतिवाच्यम् उपस्थितपावकमादृशस्तेनप्रतादृशानप्रसाध्य
व्याप्तिग्रहापेक्षायामसामंजस्यात् ननुमात्रापेक्षायास्तन्नत्साधनपक्षि कृतमत्साध्यव्याप्तिग्रहाभावविशिष्टतत्साध्यसाधनोपस्थितेरनुमितिप्रतिबन्धकत्वस्योपपादकत्वात् एवमपि यावत्त्वविशेषणाद्युपपादने नात्मादिविशेषगुणत्वाद्यभावेनात्मादिसामान्याभावव्याप्ति
ग्रहोपस्थितिर्व्याप्यसंयोगादिसामान्याभावसाधनासंभवेन नोहश्यविशेषणाभावप्रसक्तात् गगनादौ विशिष्टसामान्याधिकरणतृतीकायमसाववच्छिन्नप्रतियोगिताकप्रतिबन्धकाद्वंतत्वं तत्सावद्योर्धर्मस्य तत्रिस्वाभावप्रतियोगितावच्छेदकस्येनाहृत्योः सामान्या
व्याप्तिस्थलानिवित्तमव्याप्तेर्वनासंयोगत्वादौगगनादिनिष्ठाभावप्रतियोगितावच्छेदकत्वसाधनीय तन्नव्याननुगमोदोषः स्वाभाव्याज्ञानानुमानेनुक्ता धिमाम पक्षावच्छेदेनेति मूलवाक्यान्नतदीययावद्विशेषाभावविकारणत्वसोपाधित्वादित्यर्थः यथा कृतेनोपि निष्ठाया
यावत्संयोगाभावाद्यधिकरणतायाव्याप्यवृत्तितया तत्तद्वच्छेदकविरहेलो यत्प्रो साध्यव्यापकत्वानिर्वाहात् न च गगननिष्ठायां यावत्संयोगाभावाधिकरणतायामव्याप्यवृत्तित्वेपि व्याप्तत्वाद्यवच्छिन्नत्वमावश्यकम् अन्यथा अधिकरणतावच्छेदकप्रकारकज्ञानासंभवेन
गुणादेर्नहस्ताद्यवहासंभवादितिवाच्यम् इत्थं निष्ठयावत्संयोगाभावाधिकरणतायाअपि द्रव्यत्वरूपैकावच्छेदकावच्छिन्नत्वेपात्यसाध्यसाधनव्यापकत्वानिर्वाहायसम्यगीतिदेश्यप्रयरव्याप्तिस्तत्त्वनिन्यतकंबिलनलक्षणमवच्छेदनसेप विपक्षणीयतयानुगुणादिविषु
संयोगाद्यभावादिकारणतायां नादृशावच्छेद्यत्वविरहेणसाध्यव्यापकतायायथाश्रुतेऽनुपपादकत्वात् प्रत्येकंकपिसंयोगादिसामान्याभावस्याद्यवच्छेदेनाभाववतिकपिसंयोगादिमद्व्यावनवच्छिन्नादौ यथावद्विशेषाभावत्वविरहेणसाध्याव्यापकसामान्यव्याप्तिनिर्वाहः अत्रके
चित् अवच्छिन्नत्वैकावच्छेदकानवच्छिन्नत्वोभयाभाववद्यावद्विशेषाभाववत्त्वमित्युपाधित्वेनाभिमतम् गुणोयावद्विशेषाभावत्वमवच्छिन्नत्वाभावेनोक्तो मूलाभाववकपिसंयोगहानिहस्तेकपिसंयोगोयथावद्विशेषाभाववत्त्वमूलत्वैकावच्छेदकावच्छिन्नमितिनदनवच्छिन्नत्वाभावा
दुभयाभाववदिति नत्रक्तोपाधिसाध्यपोस्साम्यव्याप्तिभंगः अथवहस्तादिनिष्ठानापावकपिसंयोगविशेषाभावाधिकरणानुगतानेकावच्छेदकावच्छिन्नत्वमसंभवति हस्ताद्यहस्तिकपिसंयोगादिव्यक्तीनां येऽभावास्तेषां हस्तादौ व्याप्यवृत्तितया तन्निष्ठतदधिकरणतानाः न व
च्छिन्नत्वात् नच व्याप्यवृत्त्यधिकरणतानामनवच्छिन्नतयाप्यसाचैकावच्छेदकावच्छिन्नत्वया भवेत्सेवनासत्त्वमयाभावोस्तनएवेतिवाच्यम् एवं सति हस्तनिष्ठसंयोगव्यक्तीनां विदेशविशेषाद्यवच्छिन्नानां यावत्कामवाः हस्तनिष्ठनावच्छिन्नपिनाधिकरणतानां सर्वासामे
वैकावच्छेदकविरहेऽविद्धित्रादीनामवच्छेदकेस्यसंभवेपि नसर्वासामेव तादृशानां तादृशावच्छेदकमादायैकावच्छेदकावच्छिन्नत्वसंभवतीत्युभयाभावसत्त्वात् नदवत्तिसंयोगव्यक्तीनां येऽभावास्तेषां तन्निष्ठाधिकरणतास्तु चानवच्छिन्नतयोभयाभावसत्त्वाऽत्रोपाप्यवद्संयोगाभावरूपसाधनव्या
पकतापृथक् सुसमानाधिकरणयावन्तरदभावाधिकरणतावच्छेदकावृत्तिगतसैकावच्छेदकावच्छिन्नत्वरूपत्वं वहस्तादिनिष्ठमूलाद्यवच्छिन्नकपिसंयोगाभावाधिकरणतास्तपितथा त्वसंभवः सुसमानाधिकरणव्याप्यहस्तिकपिसंयोगाभावाद्यधिकरणतानामपितादृशयावदधि
करणतानांतन्नटदवच्छेदकस्यचाप्रसिद्धत्वादिति चेन्न एकावच्छेदकावच्छिन्नत्वस्यसमानाधिकरणकिंचिदवच्छिन्नयावन्तरदभावाधिकरणतावच्छेदकावच्छिन्नत्वरूपस्य विवक्षितत्वेनानवच्छिन्नाधिकरणतामिस्साधारणत्वेनाधिकरणानानामेकावच्छेदकावच्छिन्नत्वस
मदेपिस्तातिविरहात् अथवायावद्विशेषाभाववत्त्वमभिन्नत्वेनयावन्तदीयविशेषाभावत्वावच्छिन्नानिप्रतियोगिकत्वाभावत्तिनत तत्समुदायः एकावच्छिन्नसंबंधेवमात्रहोत्रंधर्मावच्छिन्नावच्छेदकावच्छिन्नत्वंनतत्मित्रावच्छेदकत्वं हस्तादिकपिसंयोगानाहस्तानिष्ठाभाववाधिवि
साध्यहत्यसत्यव्याप्यहेतिसाधारणायावन्नतेषामव्याप्यहेतित्वेनतत्साधारण्ययावत्त्वावच्छिन्नमिरूपिताधिकरणतापकमात्रहत्त्विनमन्मूलत्वाद्यवच्छिन्नन्नमूलादिरूपावयवावच्छिन्नेतिनत्रैमयाभावोऽत्रनरतिलसाध्योवाध्येसामान्यव्याप्तिभंगः हस्तनिष्ठसंयोगसामान्या
ययावद्विशेषाभावाधिकरणताचनप्रत्येकावच्छेदकावच्छिन्नामूलहस्तोयावत्संयोगाभाववानित्यादिप्रतीतिविरहादपि तत्र हस्तावयवत्वादिरूपानुगतधर्मावच्छिन्नतावदवच्छेदकावच्छिन्नास्तावयवेयावत्संयोगाभाववानितिप्रत्ययादेकरूपावच्छिन्नत्वस्य प्रतियोग्यभावात्
धिकरणावच्छेदकत्वे विरोधात् एकरूपाविच्छिनामान्यस्य विशेषरूपाभ्यामयावच्छेदकत्वोपगमात् तथा च हस्तनिष्ठसंयोगादिविशेषाभावानां यावत्त्वावच्छिन्नत्वनिरूपिताधिकरणानामनिरुक्तैकावच्छेदकावच्छिन्नत्ववतीतिनत्वात्क्रोऽभ्युपयत्वादुपायेस्साधनाव्यापकत्वमि २
तिवहेति वस्तुतस्तु अनवच्छिन्नयावद्विशेषाभाववत्त्वमेवोपाधिः तादृशोपाधिनाभावसामान्यव्याप्तिविरहेविभुसंयोगसामान्याभावरूपपर्यवसितसाध्यव्यापकतयातादृशोपाधेः सत्प्रतिपक्षोन्यापकत्वमव्याहतं तादात्म्येनसाध्य तत्तोव्युपाधिव्यापकतयातादृशोपाध्यभावेन संयोग
सामान्याभावस्यसाध्यत्वेद्वेरोऽन्यत्राप्रसिद्धोविसाधयितुंप्रकानत्वएव अभावसाध्यकव्याप्तिरे … नसम्यक् संयोगत्वेसतत्समाधानेसिद्धसाधनात् पक्षोपहृप्रापिव्याप्तेनमाप्तेपक्षोपहतिज्वसाधनात

सत्त्वनिपतननिर्वाहकत्वमिति केचित् सिद्धसाधनादिना साध्याभावसाधनासंभवेऽपि प्रतियोगिवैयधिकरण्यादिना साध्यव्यापकतावच्छेदकं न चात्र हृदाभावोपाधिनावच्छेदकावच्छिन्नाभाववत्त्वाज्ञानात्मसेताध्यानुमितिप्रतिरोधेऽपप्रमाणम् अथवा प्रतियोग्यवि
करणत्वरूपवत्त्वम् अवच्छिन्नसामान्याभावस्य साध्यव्यापकत्वे कावच्छेदकेनेत्यादि व्याख्यातस्येवोपाधिना निर्वाहः यत्र प्रतियोगिमति यस्सामान्याभावस्त्वेकावच्छेदकावच्छेदेन तस्यवा वह्निशेषाभाववत्त्वमिति सामान्यव्याप्तिः कपिसंयोगादिमतः क्वापि
संयोगादिसामान्याभावाधिकरणहृदादेरेकावच्छेदेन कपिसंयोगविशेषाभावव्याप्यवत्त्वनियमेन स्वयं तद्वान् गुणादावेकावच्छेदेन यावद्विशेषाभावासत्त्वेऽपि तत्र प्रतियोगिव्यसत्त्वेनावच्छिन्नसाध्यव्यापकत्वात्तेः इत्येवं प्रतियोगिमत्त्वरूपाविशिष्टया
वसंयोगविशेषाभावाधिकरणोपकावच्छेदेन तदीययावद्विशेषाभावासत्त्वात् प्रतियोगिमत्त्वरूपावच्छेदकविशिष्टसाधनाव्यापकत्वेन स्यहृत्वादिहेतौ कपिसंयोगादिविशेषाभावाधिकरणतानामनवच्छिन्नत्वेऽपि तत्स्यकावच्छेदकावच्छिन्नत्वपूर्ववद्
पपादनीयम् अत्रैव तादृशोपाधेर्व्यभिचारोन्नायकत्वं न संभवति प्रकृतसाध्यव्यापकत्वे कावच्छेदकावच्छिन्नसंयोगीययावद्विशेषाभाववत्साप्रसिद्धेः इत्येतदीयया वह्निविशेषाभाववत्त्वसामानाधिकरण्येऽपि कावच्छेदकावच्छिन्नाभावात् गुणत्वस्यावच्छिन्नता
यावद्भावात् प्रतियोगिमत्त्वविशिष्टकपिसंयोगादिसामान्याभावादिव्यापकस्सानदीयैकावच्छेदकावच्छिन्नयावद्विशेषाभाववत्त्वस्याप्रसिद्धत्वेऽपि तत्त्वमात्रेन प्रकृतसाध्यतावच्छेदसाधनं न संभवति तस्य प्रकृतसाध्यव्यापकत्वात् प्रतियोगिमत्त्वविशिष्टकपिसंयो
गादिसामान्याभावाद्वेस्वकपिसंयोगादिप्रतियोगिमत्त्वे हेतुमति साध्याभावेन कपिसंयोगादिसामान्याभाववद्वेदपूर्ववसाधितत्वप्रतियोगिमत्त्वेऽस्मावधानं प्रतियोगिमत्त्वे कावच्छिन्नतदीययावद्विशेषाभावसत्त्वेन तदभावादिति तेनोरप्रसिद्धिरिति
नवा मिथ्यात्वे यत्र निर्वाहः संनिधेनैवम् कचिद्वा जलादिसंयोगत्वेनितस्सामान्याभावसत्त्वे एकावच्छेदकावच्छिन्नतदीययावद्विशेषाभाववत्त्वात् तदीयप्रतियोगिमत्त्वविशिष्टतत्सामान्याभावव्यापकमेकावच्छेदकावच्छिन्नतदीययावद्विशेषाभाववत्त्व
स्य तत्र कुत्रापि सत्त्वं च वावच्छेदेन भिन्नभिन्नजलादिसंयोगावच्छिन्नेयावन्महिशेषाभाववत्त्वाद्धेतुमनिवृत्तेः कावच्छेदकावच्छिन्नयावद्विशेषाभाववत्त्वरूपोपाध्याभावेन प्रतियोगिमत्त्वविशिष्टतत्सामान्याभाववद्वेदस्य सिद्धौ वाधकाभावात् प्रतियोगिमत्त्वविशि
ष्टवद्वेदस्य पदसाधनेऽव्याभिचारसिद्धासामान्यव्याप्तिमेगान संयोगत्वेन गगनादिनिष्ठाभावप्रतियोगितावच्छेदकत्वसाधकत्वमानोपधिकाद्वितीयत्वाभावदृकावच्छेदकावच्छेदयस्य समानाधिकरणोऽयाहृतिपर्मावच्छिन्नप्रतियोगिताकयावद्भावाधिकर
णत्वस्य गगनादिकं यदा गदन्यत्वसोपाधित्वलोप्य एतेनेति अनवच्छिन्नयावद्विशेषाभाववत्त्वसोपाधित्वेनेत्यर्थः इति विशेषव्याप्यपक्षमानुमानेप्यपरास्तं हृय एनमपाह वाचेति तन्मते संयोगसामान्याभावस्य केवलान्वयित्वाद्भावत्वस्यैव तद्धाप्यता
वच्छेदकत्वेनेतराप्रसाधनार्थत्वादित्यर्थः ननु भावादित्वेव हेतुरस्तु नत्त्वाह अप्रयोजकत्वादिति व्याप्तिग्राहकतर्कस्य नत्वादित्यर्थः विशेषव्याप्यपक्षमनुमानेऽपि तत्त्वमुक्तम् भिन्नत्वमाह निर्गुणत्वादेरिति आदिना निष्क्रियत्वमाणत्वादेः परिग्रहः यद्यपि संयोग
पानवच्छेदकत्वं गगनवृत्त्यवच्छिन्नाभावावच्छेदकमिति निर्व्यूढम् स्यात् संयोगसामान्याभावावच्छेदकत्वं साधकमनुमानमर्थान्तरनिराकृतत्वेन नेति गुणादावनवच्छेदकेति गुणत्वाव्याप्यानवच्छेदके त्यर्थः तदप्रामाणिकमिति गुणत्वाद्यवच्छिन्नाभावेऽस
ध्यः तथा च गुणत्वाद्यवच्छिन्नसाध्याप्रसिद्ध्या नायं संगत इति भावः तदादौ इयत्तावच्छेदेन तद्भावप्रसंगो दोषत्वाद्व्याप्यत्वेति नियतवच्छेदकाप्रसिद्धौ तदनवच्छेदकत्वरूपापादकाप्रसिद्धेः संभवतीति नासिद्धिः गुणत्वाद्यव्याप्यस्य संयोगादे
रवच्छेदकप्रसिद्धानन्तरगुणत्वाद्यवच्छिन्नाभावावच्छेदकत्वापादकाप्रसिद्धिरिति भावः ननु यद्गुणत्वाव्याप्यानवच्छेदकत्वापादकाप्रसिद्धिरिति पक्षे साध्यं पर्यासिद्धिविवादितः गुणत्वाद्यव्याप्यानुपादिरिति तथा तदव्याप्यानवच्छेदकत्वस्य नत्वं नवच्छिन्नाभावावच्छेदक
नायातकुनेत्याशंक्याह तत्त्वात् संयोगत्वाद्यव्याप्यानवच्छेदकत्वस्य संयोगत्वावच्छिन्नाभावावच्छेदकत्वसाधकहेतोरसिद्धिमाह यथावेति तदर्थस्तु इतित्वस्य नित्ये दिङ्नियुक्तकारणतावच्छेदकतदवच्छिन्नत्वसर्वकालसंवन्धस्येत्यर्थः प्रतिदंडं भिन्नत्वेऽपि दंडत्वस्य
मान्यावच्छेदकमिन्नत्वस्यः प्रतिदंडं भिन्नत्वेऽपि नु नेन दंडत्वं प्रत्येकातिप्रसक्तमिति निरुक्तिं न एवमन्यत्रापि नत्वमान्यतेति हारसवेदव्रिनात्वावच्छिन्नस्यर्थः प्रत्येकातिप्रसक्तत्वेप्यवच्छेदकानुगतत्वं यावच्छिन्नानतिप्रसक्ततयानव्यावच्छेदकत्वं
व्याचूरकारणतावच्छेदकत्वमेव नस्यामत्येतेनेति भावः ननु दंडत्वस्य नियतपूर्ववर्तितावच्छेदकत्वेन घटनियतपूर्ववर्तितायाः स्वरूपसंबन्धरूपावच्छेदकत्वमस्तु तद्व्यवहितपूर्वकालनिष्ठाभावप्रतियोगितानवच्छेदकत्वरूपपारिभाषिकमेव नस्यानियत
पूर्वेऽपि तिरावायमेव स्वरूपसंबन्धरूपावच्छेदकताया एवावच्छेदकानतिप्रसक्तत्वनियतत्वादितिप्रत्येकातिप्रसक्तस्य सामान्यानतिप्रसक्ततयेन सामान्यरूपावच्छिन्नावच्छेदकत्वे दंडत्वं तन्मात्र वह्निसामानाधिकरण्यसंबन्धेन प्रतिसदभिन्नत्वेऽपि समत्वेन सामान्या
वच्छेदकमिन्नत्वस्यः नतादृशानवच्छिन्नसामानाधिकरण्यपरामर्शः प्रमत्वस्य न तदवच्छेदकत्वं नस्यव्याप्यतावच्छेदकत्वं नोपपद्यते न च व्याप्यतावच्छेदकत्वमपि स्वविशिष्टव्यापकसाध्यकत्वरूपपारिभाषिकमेव तत्स्यातिप्रसक्तोमायाणाणमितिनुहृत्वानरसंगतिरितिवा
च्यम् साध्यसामानाधिकरण्यावच्छेदकत्वरूपेणातिस्त्वावच्छेदकत्वस्य स्वरूपसंबन्धविशेषः अतएव यत्र व्यापकविशेषणादिहितनीनस्य मत्वादिनाहेतुतावच्छेदकतावासिद्धिरिति प्राचीनमतानुसारेणेतदभिधानात् अन्यथापुनः स्वरूपसंबन्धस्य कारणत्वप्रतियो
गित्वादिविरहविनिमज्जनन्तधर्मविशिष्टस्वरूपसंबन्धरूपमवच्छेदकत्वं हर्षानन्दवोध्यम् संयोगसामान्यस्य संयोगत्वरूपावच्छेदकतावच्छेदकरूपत्वावच्छिन्नस्य स्वतन्त्रस्य निरूपकसंयोगादिसामानिप्रसक्तस्यापि इत्यत्तादेरूपावच्छेदनानिप्रसक्तत्वादित्य
भावः यः यद्यपि वमपिप्रमेयत्वादेः संयोगसामान्याभिप्रसक्तत्वेन तत्सामान्यावच्छेदकत्वाप्रसक्तौ न च व्याप्तिवलात्तदवच्छेदेन संयोगादिसामान्याभावसिद्धिनेयालवनेऽवारयितुं यथापि प्रतियोगिमत्त्व दृष्टेऽपि कालयोरेव प्रतियोगपवच्छेदकयोरभावावच्छेद
कत्वनियमस्तु योरेव तदनुभवात्तत्त्वप्रतियोगपवच्छेदकमात्रस्य मानाभावादित्यत्रत्यात्पर्यं इदं संयोगसामान्याभावस्य कालभेदादौ वृत्त्यछेदेन स्वयमन्यपरत्वस्यापनीयमयासंजदापविदत्वानेनास्वरससूचितः गुणत्वस्य सामान्याभावो वनेनरत्वयः
धूमप्रागभावयोरत्येनाभावविरोधिनायां निराकृतत्वादिति भावः एतेन तदवच्छेदेन संयोगसामान्याभावो विरूद्धतरां विनिव्यापकयोर्मातद्विशिष्टाभाववतिव्याप्यधर्मावच्छिन्नाभावसत्त्वनियमादित्युक्तिरिति न वोत्पत्तिकालावच्छेदेन घटादौ गुणस्यप्रागभावव
त्त्वनुसामान्यासंभावाभावोऽविमानाभावादिति वाच्यम् तदानगगनत्वेकत्वहेतुके गगनस्यैकत्वात्तावच्छिन्नाभावस्यावश्यकत्वात्तस्यैव स्वसमनियतगुणत्वाद्यवच्छिन्नाभावस्वरूपतयाविवादात्संयोगात् संयोगादिसामान्यकनित्यद्रव्यमात्रवृत्तिरिति तस्याप्युत्पत्तिकालावच्छेदेन गुणामन
लयेति महागन्धपस्पजन्यभावानुविकरणानतयानदानीं संयोगात्मकत्वादिति भावः तदानीं गुणानां दोषनित्तेकत्वपरिमाणादिसत्त्वेन गुणसामान्याभावासत्त्वात्संयोगस्येत्युक्ते अत्र च प्रमाणं महाप्रलयेगगनेन संयोगस्यावृत्तिप्रामाणिकत्ववदाप्रसंधमासगादिरिति
निप्रमत्वं तद्वदाननादरेवातीन्द्रियाणां नाशे गोत्वादिभावसाप्रामाणिकत्वापत्तेः प्रत्यात्मसंभवान् अनुमानस्याप्रयोजकत्वात् वह्निमान्धूमादित्यत्राविव्याप्तिराधारनावाद तथेति इदं तस्य इदं तत्त्वाव्यवच्छिन्नस्य प्रमाणेत्युक्तत्वेन अपि द्वयसाध्याभाववदिनावादित्वहेतुः प्रमा
तत्रमाणामुक्तत्वादनेनाह इतरेतिति संयोगत्वरूपसंबन्धस्यार्थः इमितमत्वव्याप्यहेतोनियमस्य संयुक्तस्य तत्संबन्धेनव्याप्यवृत्तितापामुद्भावितत्वादिति अयुक्तमाशयः संबन्धिसमावायस्से वर्षापानित्वाद्यनेवेनास्यसंबन्धेनासिनवच्छेदेन तत्संबन्धो वह्निरत्र
इत्यावलसत्तमात्रपकसंयोगादेः संबन्धस्य समवायस्य व्याप्यवृत्तित्वेऽपि संयोगादेर्व्याप्यवृत्तिता गुणादेस्समवायस्य स्वीसंयोगादिसत्त्ववत्संयोगादावच्छेदकावच्छिन्नसंयोगादिमतितस्य समवायसत्वेऽपि तस्मादेवमुपपन्नेति केचित्तु हतेनैवव्याप्यवृत्तित्वेऽपि मि
तोऽव्याप्यवृत्तिसत्त्वव्यवस्थित्वे व्याप्यवृत्तित्वे हि निमुखोव्याप्यवृत्तिरत्यत्र अनेन लक्षणे संयोगादिप्रतियोगिकत्वविशिष्टसमवायत्वेन समवायो पि व्याप्यवृत्तिरित्याहुः वह्निमान्धूमादित्यादौ कालविशेषावच्छेदेन हृदे धूमस्य वर्तमानस्य साध्याभावसाधावच्छेदकत्वं वा न्वोत्त्वा विवा
दोषदाधवच्छेदेनवह्नौ वर्तमानं कालिकसंबन्धावच्छिन्नाभावमादाय व्याप्तिविरहादनादाह एवमिति प्रतियोगिमतोदेशस्य प्रतियोगपुनर्विरुद्धकरणकालावच्छेदेन प्रतियोगिमतः कालस्य च प्रतियोगपुनर्विरुद्धकरणदेशावच्छेदेनाभावपत्र त्रितयं र्थः तत्साध्यके
ति गुणत्वादेर्वाच्छिन्नसाध्यकद्व्यत्वादावव्याप्तिवारणायेत्यर्थः तत्र अत्रसमानाधिकरणानाम् अव्याप्यवृत्तिसाध्यके प्रतियोगिवैयधिकरण्याघटितव्याप्तेरसिद्धतया नहृदिमेवाव्याप्तिर्व्याप्यवृत्तिसाध्यके प्रतियोगिवैयधिकरण्यानुपस्थितिरयाय
नवितत्समानाधिकरणाभावप्रतियोगिताव्यवच्छेदकत्वसामान्याभाववद्वाद्यसमानाधिकरणस्य प्रतियोगिवैयधिकरण्यघटितत्वाव्याप्तिरस्ति प्रतियोगिवैयधिकरण्यघटितव्याप्तिरयत्रैवप्रसिद्धा तत्र भिन्निप्रयोजिकावेत्याशायेनानुलक्षणलक्षणदानमि
त्याह नापादेयमिति व्याप्यवृत्ति साध्यके सावर्त्रिकत्वपुरादानप्रतिसिद्धानत्वप्रपाद्यतस्य सार्वत्रिकत्वमुक्तेऽव्याप्यवृत्तिसाध्यस्याव्याप्यवृत्तित्वं हतस्रावांप्रतियोगिवैयधिकरण्यव्याप्तिस्तानादेर्गगनत्वमिति प्रागभावव्याप्यवृत्तिसाध्यकत्वे तस्य समानाधिकरण्या
भावाप्रतियोगिसाध्यकत्वे स्ववादेव्यवादव्याप्तेः कालिकसंबन्धावच्छिन्नाकाशाभावाभाववनुमानत्वादिकं चन नथा नत्वतस्साध्यवनिकालाभावे कालिकवैशिकविशेषणतानामनन्यतनानुमतस्त्वात्प्रतियोगिवैयधिकरण्याविशेषितहेतुसमानाधिकरणाभाव
प्रतियोगित्वस्य साध्ये सत्त्वेन व्याप्यप्रतियोगिवैयधिकरण्यघटितत्वनियमेपि नदोषः केचित्तु व्याप्यवृत्तिसाध्यकत्वं यत्र ध्यात्मकत्वे व्यवहेतुमत्त्व मतमावस्य देशिकविशेषणतया व्याप्यवृत्तित्वं वस्तुगत्या अतो हेतुमति कालदेशकालिकविशेषणतया हिनासाध्याभा
वसमवायिनाव्याप्तिः भावसाध्यमभावत्वेन देशिकविशेषणतया इति प्रामाणिकी अतो नाभावसाध्यकव्यभिचारित्वप्रतिव्याप्तिः यादृशप्रतियोगिनानिरूपकाभावत्वविशिष्टस्यदैशिकविशेषणतया देवमतिवृत्तिस्तादृशप्रतियोगितानवच्छेदकत्वमिति वक्तव्यम्
लिकसंबन्धावच्छिन्नप्रतियोगिताकाकाशाभावाभाववानित्याद्याव्याप्तिनिरासः तत्राकाशाभावस्याकाशाभावत्वेनैव दैशिकविशेषणतयात्मनिष्ठमिति नित्यत्वाप्यतावच्छेदकावच्छिन्नप्रतियोगिताकत्वेनाप्यनिनोहृशाभावाभावोनालीत्यत्र न्यायेन व्याप्यवृत्ति
साध्यके संयोगाभावनवान् द्रव्यत्वादित्यादावव्याप्तितो वर्षिकद्विविधव्याप्तेरसंभवेन सर्वथेवेत्युक्तम् तावतापि व्याप्यवृत्तिसाध्यकेऽपि क्वचित्तद्घटितत्वात्संभवतित्वचितमित्याहुः यत्र व्याप्यवृत्तिसाध्यके व्याप्यवृत्तिसाध्यकत्वे हृदादिविषयकसाध्यवत्त्वेसर्वथैवासमानाधि
करणत्वेन साध्यवृत्तेः यत्तयानवृत्तिहेतोः प्रतियोगपसामानाधिकरण्यघटितव्याप्तेरेवानुमानांगत्वसीकारादितिव्याख्यानेनतदसत् तन्मावृत्तिशवादिनापतियोगपसामानाधिकरण्यघटितव्याप्तेरेवपदायाह तत्रातुमितेरुत्वादायतावृत्ता व्याप्तेरनुमानांगत्वस्योपगमेन

गदा॰पृ॰ सिद्धा॰ ८ यत्वात् अन्यथाप्यादृशव्यतिरेकिसाध्यकेन केवलान्वयित्वभ्रमः तादृशसाध्यके लाघवेन साध्याभाववदवृत्तित्वमात्रस्यैव व्याप्तित्वोपगमप्रसंगात् केवलान्वयिनो यस्य साध्यस्य न व्यतिरेकित्वभ्रम इति विषयतानात्साध्यके हेतुसामानाधिकरण्यपदविशेषणपरित्यागः
स्यादिति प्रसंगात् पूर्वप्रतियोग्यसामानाधिकरण्येत्यत्र प्रतियोगिपदं स्वप्रतियोगिपरमेव प्रपंचयाम् अन्यथा प्रतियोगि तत्सामान्यस्यैव केवलान्वयिनां प्रतियोग्यसमानाधिकरणाभावस्यैव तद्दुर्लभत्वापत्तेः तथा च स्वपदस्य तत्तदभावपरतया तत्तदभावप्र-
तियोग्यसामानाधिकरण्यविशिष्टत्वेन हेतुमद्वृत्तीनां तत्तदभावव्यक्तीनां प्रतियोगितावच्छेदकतायामभावत्वेन रूपेणानुगमयितुमिति कारणाभावाच्च वाच्यम् । इत्थं च प्रतियोगिपदस्य प्रकृतसाध्यार्थकतया साध्याभाववन्निष्ठसाध्यसामानाधिकरण्याभा-
वविशिष्टः सद्धेतुमद्वृत्तिरभावपदार्थानुगततया निवेश्यः सद्धेतौ सर्वेषामेव हेतुसमानाधिकरणानां सर्वत्र हेतुधिकरणे साध्यसमानाधिकरणतया साध्यसामानाधिकरण्याभावविशिष्टस्य हेतुमद्वृत्तित्वस्याप्रसिद्ध्या नीतिसाध्याभावनिष्ठत्वं साध्यसामाना-
धिकरण्यविशेषणं सद्धेतौ सर्वत्र साध्याभावभिन्नभावेन नत्वाभिहितसंभवः व्यभिचारिणि तु व्यभिचारनिरूपकानधिकरणपदसाध्याभावे साध्यसामानाधिकरण्याभावविशिष्टतया हेतुमद्वृत्तित्वमिति साध्याभावसामान्ये एकतयानातिव्याप्तिः
संयोगेन प्रमेयसामान्यसाध्यकसद्धेतौ साध्याभावाप्रसिद्ध्या हेतुमन्निष्ठाभावविषयसाध्यसामानाधिकरण्याभावविशिष्टाभावाप्रसिद्धिरिति साध्यतावच्छेदकावच्छिन्नाभावनिष्ठसाध्यसामानाधिकरण्याभावो निवेशनीयः एवं च व्याप्यहेति
साध्यके साध्यतावच्छेदकावच्छिन्नाभावनिष्ठसाध्यसामानाधिकरण्याप्रसिद्ध्या हेतुव्याप्तिर्न प्रसिद्ध्यतीति तत्साध्यके प्रतियोग्यसामानाधिकरण्यपदेन व्याप्तिरित्यादिनेति तद्पिन साध्यसामानाधिकरण्यविशेषणेन साध्याभावे साध्यतावच्छे-
दकसंबन्धावच्छिन्नप्रतियोगिताके व्यभिचारप्रयोजनाभावाद्वा व्याप्यहेतिसाध्यके विशेषणं तादृशाभावसाध्यसामानाधिकरण्यप्रसिद्धेः तादृशाभावे प्रसिद्धेः परे तु नन्वप्रतियोग्यसामानाधिकरण्यगर्भव्याप्तेरनुमितिप्रयोजकत्वे प्रतियोगिसा-
मानाधिकरण्यावच्छिन्नत्वस्य तादृशसामानाधिकरण्यविषयकादेव हेतुसमानाधिकरणाभावप्रतियोगित्वज्ञानादनुमितिरूपेण तदनुपपत्तिरित्यादि नोपादेयमेतेति व्याप्यहेतिसाध्यकेऽनुमितिरेवमुक्त्वा व्याप्तिज्ञानविषयकसाध्यके सर्वत्रैव प्रति-
योगिव्यधिकरण्यं नोपादेयं अनुमितिप्रयोजकत्वाभिप्रायेण निवेशनीयं तत्र न हेतितत्ज्ञानमेव हेतुः सर्वत्रैव तेन च साध्यकस्थले कदाचिदनुमितिः संसर्गेऽपि तत्तदनन्यव्याप्तिज्ञानं तत्र तद्विषयिनिवारणाय प्रतियोग्यसामानाधिकरण्यमुपादेया-
धिकरणानुपस्थितिदशायां भेदे नैकसाध्यके व्याप्तिमितिप्रयोजकव्याप्तिगुरोपगमे विरोधापत्तिरिति व्याचक्षुः । व्याप्यहेतिसाध्यक-
स्थले द्विविधा व्याप्तिर्न तथा प्राहुः साध्यकस्थले इति साध्यभेदेन व्याप्तिभेदाभावेन संभवतीत्यत आह साध्यतावच्छेदकेति साध्यतावच्छेदकावच्छिन्नविशिष्टव्याप्तिवैलक्षण्यात् तद्भेदे तद्भेदस्यावश्यकत्वादिति भावः यद्यपि तथा दोषः साध्यतावच्छेदकीभूतत्वादिसामानाधिकरण्यो-
पन्नसिद्धेस्तस्मात्तदेव्यापिरस्त्येव गुणादौ तद्वृत्तित्वसाध्यकेऽपि प्रमात्वतथापि गुणादौ गुणान्यत्वादिसामानाधिकरण्यविशिष्टस्य साध्यविशिष्टसत्तादिप्रतियोगिविशिष्टस्याभावावगाहिन्यामनुमिती प्रमात्वायत्तादृशानुमितौ पक्षव्याप्तिस्वीकारे साध्यलिंगकपरामर्शोऽपि
भ्रमस्यादितिनादृशानुमितौ पक्षधिकव्याप्तिस्वीकारे तद्गतिहेतौ नास्ति कर्मत्वादिनेन तत्साध्यतावच्छेदकविशिष्टविशिष्टविषयकानुमितेरुपपत्तिकव्याप्तिविषयकप्रतियोगितावच्छेदकविशिष्टवैयधिकरण्यपर्यन्तनिवेशे न तत्र तादृशानुमितिव्याप्तिवारयतिप्रतियोग्यसा-
मानाधिकरण्यस्येति न चैतत्रापि व्याप्तिस्वीकारेऽतिरिक्तः गुणान्यत्वविशिष्टसत्तावानित्यादौ तादृशव्याप्ते सत्त्वे विवाधेनैव हेतोर्दुष्टत्वोपपत्तेः कथं पक्षे न तादृशसाध्यकजात्यादिहेतोस्तसाधीनतयाप्युपगमे तत्त्वमिति विरहात् तापनवत्तादृशानुमितौ चान-
प्तादिगोचरत्वात्लिंगकविशिष्टसत्तावैशिष्ट्यानुमितिप्रमात्मकसत्प्रतिपक्षरूपरामर्शदशायां प्रतिबन्धकत्वाप्रयोजनभावाद्विशिष्टतत्प्रागभावादिकालावच्छिन्नघटत्वादिसाध्यकात्र तादृशायाः प्रमात्मकत्वपरामर्शाद् विशिष्टोपयोगिको वेत्यत्रावगाहिनीप्रमानुमितिर्भवति
कोऽपि पूर्वमनुमितिरास प्रमानुमितिजनकपरामर्शस्य भ्रमत्वसंभवेनोपादानमावश्यकमित्याधानात् गन्धप्रागभावावच्छिन्नघटोगंधवान्पृथिवीत्वादित्यादौ दोषाभावात् सत्प्रतिपक्षविशिष्टत्वाभावेनागत्यात्र प्रमात्मकपरामर्शो नानुमितिजननत्वात् गुणो विशिष्टसत्ता-
वान् इति मत्वादित्यादिविशिष्टप्रतियोगिकवैशिष्ट्यविषयकानुमितिस्थलमुपेत्य गंधप्रागभावान्तर्गतघटानित्यादिविशिष्टानुयोगिकवैशिष्ट्यविषयकानुमितिस्थलमपि सिद्धिव्यभिचारसकीर्णा पीतत्वाद् हरणे नाभिहितत्वात्मतिप्रमुक्तत्वात् स्थले व्याप्तिरास्ति
न्याय्यत्वे प्रत्यविशिष्टनिरूपितसमवायादिविलक्षणाविशेषपिनो विशिष्टाभावस्य प्रतियोगितावच्छेदकसंबन्धः अश्रदसमवायादेस्तथात्वे तदघटपूर्णलिङ्गतत्पदार्थादिसत्वविरोधितादृशघटाभावानवच्छेदविरोधिन दिशिष्टानुरूपादेशाभावे प्रतियोगितावच्छेदकविशेषणानवेत्
तद्घटत्वविनष्टरूपाद्यभावस्यस्वधर्मो नप्रतियोगितावच्छेदकः विशिष्टप्रतियोगितासमानाधिकरण्यपदप्रतियोगितावच्छेदकस्यैव प्रतियोगितावच्छेदकताया तत्त्वमिति विशेष्यतादृशोपलम्भे तादृशाभावयोर्विशेषण इति वाच्यम् उपलक्षणे नैव हेताविनाशाभावप्रतियोगि-
विशिष्टप्रतियोगितावच्छेदकवत्तादृशविशेषणतया तन्मात्रेण न दत्तधिकरणतायाः पर्याप्तसंभवेन दण्डादेरपि तद्वत्वावच्छेदकत्वे तदभावप्रसंगे तत्संबन्धात्तादृशरूपादिमात्रेणानंदरूपोपलक्षितघटत्वादिमात्रस्य विशेषः तद्विशिष्टभावमात्रस्यैव नादिशिष्टाभावसमवायत्वे समानत्वादि-
वीसमवेतत्वसत्वात् तादृशत्वादित्यादौ घटे तत्वेऽपि रूपादि तत्तदभावात् त्वात्मसिद्धानिरूपितसंबन्धस्य विशिष्टाभावसमवायादेर्न तत्वान्तरमिति तद्देशसंबन्धः तद्व्याप्तिपयोगितावच्छेदकतावच्छिन्नसामानाधिकरण्यविशिष्टत्वाभावाप्रसिद्धिः प्रति-
योगितावच्छेदकतावच्छिन्नसंबन्धेन पुष्पादेर्विशिष्टसत्त्वानाधिकरणत्वादिति चेन्न विशिष्टनिरूपितसंबन्धस्य विशिष्टाभावप्रतियोगितावच्छेदकत्वे सर्वथैवासंभवमनिरूप्य संबन्धात् अगत्यादिविशिष्टाभावप्रतियोगिनाविशेषणांशमतीनेन पर्याप्तावुपलक्षितमात्राव-
प्रतियोगितावच्छेदकत्वादिरूपावच्छेदकोपलक्षितविशेषणपर्याप्तिस्तन्यायोपविशेषणस्योपपादनीयत्वात् विशिष्टस्यापि विशिष्टतामतेन विशिष्टसत्तावत्वजनकप्रतियोग्यसमानाधिकरणतयाऽथ साध्यकात्मसाधनानि संगमिति हेतुमति विशिष्टा-
भावस्येव प्रतियोगिसामानाधिकरण्यविरहेण तन्माननुमितिजनकपरामर्शस्य प्रमात्वप्रसंगः तन्नार्थः व्याप्यहेतिसाध्यके विशेषप्रतियोगिके परिनिरूपिकरणावगाहिप्रमात्वसंशयानुमितिर्हेतोर्न योग्यतासाध्यव्याप्तिहेतुत्वे विना तत्प्रसंगप्रसक्तिः नन्वत्र नत्वादिरूपेणोभ-न
वा॰ विशिष्टवत्त्वादिरूपेण तद्विशिष्टमतेव न व्याप्तिर्वेत्तद्गमयतु विशिष्टविशेषजविषयत्वरूपेणगमयत्वात् तादृशस्य तथा च विशिष्टानितिं तन्नामनेविशिष्टसत्तादिमात्राधिकजात्यादिहेतौ तन्निवेशोऽभयसाध्यकसत्ता दिहेतावपि व्याप्तिः नमतियोग्य-
सामानाधिकरण्यनिवेशापत्तेनातिप्रसक्तिरितिमानं न चेत्यादिना निरवकाशेति न चेति सहजन्यत्वप्रतियोगिव्यधिकरणपदस्यतुल्यावच्छेदकविशिष्टपरतया विनैयोभयतायाः प्रभयव्यवहारविषयतावच्छेदकं न विशिष्टसत्तान् पकृविशिष्टापरत्वात् अन्न-
तिरिक्त इत्यादि भूतिरिक्तापि न त्वमुक्तानानतिरिक्तमित्यपि फलं उभयपदार्थप्रत्यावच्छेदकत्वावच्छेदेनातिरिक्तत्वनामाय नन्वत्र पदस्यानुयोगितावच्छेदकावच्छेदेनाभावबोधकत्वापत्तेः तावन्नैकविशिष्टा परत्वप्रमयनिषद्धामसादृश्यो भयपदार्थतावच्छे-
दकमत्वप्रकारेणामतत्मेकविशिष्टापरत्वमेवेति प्राधान्योपादानं अन्यत्र तु सर्वैर्विशिष्टविरहे विभूत्वपदत्वयोरुभयत्वप्रसिद्धं त्वादिति एतत्पदत्वयोः सामानाधिकरण्यविरहे पितृनोभयव्यवहारविषयतावच्छेदकस्य प्रसिद्धत्वाद् इत्यर्थः
अन्यथा तन्नोभयव्यवहारानुपपत्तेरिति भावः यद्यपि प्रत्वपदत्वोभयमपि निप्रतीतो कालिकसंबन्धादितसामानाधिकरण्यनूपवोशिष्ट्यविभूतसंभवति तथापि विवाच्यत्वद्वतत्वपदत्वोभयं समवेतनिमित्यादिप्रतीतिव्यवहारविरहेणोभयसमवेतमिति निर्व्यवहारयो
सामवायिसमवेतत्व इत्येवेति स्पष्टविषयतायाः अभ्युपगतात् तथापि द्वित्वपदत्वोभयं समवेतमित्याद्युक्तदीर्घवेषित्वाप्रसिद्ध्याव्यासज्यवृत्तिरूपसंबन्धविषयत्वेति भावः तथा च तत्तद्रूपेणैवाभासज्यवृत्तिधर्मविशेषस्योभयव्यवहारविषयतायाश्चावश्यकत्वप्रकृतविशिष्ट- स्वति
प्ररत्वस्यतव्यवहारविषयत्वमप्रामाणिकमिति न च तत्वमन्त्रं त्वोभयवान्सामर्थ्यादित्यादावेकविशिष्टापरत्वस्य साध्यतावच्छेदकत्वपक्षसाधारणतया सत्प्रतिपक्षत्वमितिसत्याकारकानुपपत्तेरिति निर्दिष्टम् ननु सर्वत्वाधिकरणेऽमनभिमृत न तत्र ओमयंग-
त्वीतिकदेरेकविशिष्टापराप्तविवक्षावतं चतनेवोपपत्तिः मनसिप्रतियोगिसंबन्धेनाम पूर्वमिथर्मावच्छिन्नाभावासत्वादिति वाच्चिदेकविशिष्टापरत्वस्यापुभयव्यवहारविषयतावच्छेदकत्वमावश्यकमित्यनयाह नवेति तदवच्छिन्नाभावप्रत्येकाधिकरणाद्वृत्तिरुभयव्य-
वहारविषयतावच्छेदकावच्छिन्नाभावः तदवच्छिन्नाभावात् एकविशिष्टापरत्वावच्छिन्नाभावानामिति विषयविरुद्धेन तत्संबन्धः प्रतियोगितावच्छेदकविशिष्टैनैव प्रतियोगिनाभावस्य विरोधादेकस्याधिकरणे विभासज्यत्रयधर्मावच्छिन्नाभावसत्त्वेऽलाघवका-
भावादिति भावः एतेनन्ननत्वस्य व्यासज्यवृत्तेर्मपत्वावच्छिन्नव्यभिचारिनाविद्यवस्यापि ना व्यावर्यकत्वे काधिकरणे व्यासज्यवृत्तिधर्मावच्छिन्नभावः अन्ताख्यासमवायघटितसामानाधिकरण्येनघटत्वादिविशिष्टपरत्वाद्याप्रसिद्ध्या तदा दोषसमवायेनघटत्वप-
दत्वोभयंनास्तीतिप्रतीतेरनुपपत्तेस्समवायिसमवेतत्वपदवैशिष्ट्यावच्छिन्नाभावस्यैव विषयतायाः स्वीकरणीयतया तन्न अन्यथैव कालीनत्वादिरूपवैशिष्ट्याद्यवच्छिन्नस्य वस्तुतो द्रव्यसमवायेन घटपदत्वोभयं नास्तीत्यादिनिरादर्शनात्राह वैशिष्ट्यविरहेणि
दीरत्वपदत्वयोरुभयत्वेनागतस्य प्रत्यक्षसिद्धत्वादिति नन्वत्रापि व्यासज्यवृत्तिनिरूपमभयत्वेन साध्यत्वेन मूर्त्तत्वस्य व्यभिचारिणा संभवति एकप्रतियोगिमत्यपि अभावस्य प्रतियोगिसमानाधिकरणतया मूर्त्तत्वाधिकरणे मनसि उभयाभावस्य प्रतियोगिवाधि-
करणत्वाभावादेव प्रतियोगिव्यधिकरणाभावस्यैव साध्याभावस्याव्यभिचारात् व्यभिचारलक्षणे प्रतियोगितावच्छेदकावच्छिन्नप्रतियोगिवैयधिकरण्यपर्यन्तस्यानिवेशात् इत्याशंकां निरस्यति नचेत्यादिना व्याप्तिरिति तथात्वे पीति मूर्त्तत्वस्य मनसि-
त्वेपीत्यर्थः उभयत्वेनेति उभयत्वविशिष्टत्वनाप्यमनस्यसत्त्वादित्यर्थः तथाचनन्नोभयत्वविशिष्टस्यैवेशिष्ट्यविषयकानुमितिं प्रति मनयानन्तर्भूयोजकहेतोर्न सद्धेतुत्वस्वीकारसंभवः अन्यथा व्याप्तिवारणलाघवेन प्रतियोगितावच्छेदकावच्छिन्नवैयधिकरण्यपर्यन्तानुमे-
वानिवेशप्रसक्तिभावः एकाधिकरणोभयवत्वविशिष्टासत्त्वेनानमाह नात्रोभयमनीति अत्रोभयत्वविशिष्टस्य मनसा वृत्तित्वात् प्रत्यक्षाधिकरणे हेतितादृशाधिकरणानुवृत्तित्वविषयतायां प्रतियोगिव्यधिकरणाधिकरणाभावेन तादृशप्रतीतेःप्रम २

मतेव्याप्यवच्छेदकत्वात् हेत्वप्रसिद्धिर्दोषापत्तेः ननु प्रतियोग्यसमानाधिकरणयस्याभावविशेषणात्वेन लक्षणे न पदं सैव पर्याप्तम् हेत्वधिकरणनिष्ठवृत्त्यादिभेदस्य प्रतियोगिसमानाधिकरणत्वे नैव साध्यतावच्छेदकस्य तत्प्रतियोगितावच्छेदकतापत्तेः किंचित्कार
त्वादित्याशंक्य पुरस्तादधिकोपदर्शितमतेन पदप्रयोजनमाह अन्येन पदं चेति अन्यतमाभावत्वनिरूपकप्रतियोग्यसमानाधिकरणयस्मोति लाभायेत्यर्थः मेणान्वयः स्वं यस्य प्रतियोगिनो न्यतमा...हृत्यप्रतियोग्यसमानाधिकरणपर्यन्तस्याभावविशेष
णत्वलाभायेत्यर्थः अन्यतमाभावत्वनिरूपकप्रतियोगितायाः इति प्रतियोगितावच्छेदकत्वं यया प्रतियोगितानवच्छिन्ना तन्नामाभावत्वरूपानुयोगितानिरूपकत्वविशेषणलाभायेत्यर्थः क्रमेणाशङ्कामाह अन्यथेति सर्वस्येवाभावस्येति हेत्वसमानाधि
करणाभावत्वेनोपादेयस्य सर्वस्य गोत्वाद्यभावस्येत्यर्थः स्वसमानाधिकरणाभावांतरभिन्नत्वात् स्वायत्तसमानाधिकरणं घटशून्यत्वाभावभेदवत्त्वादित्यर्थः स्वरूपानतिरिक्तत्वात् गोत्वाद्यभावरूपाधिकरणस्वरूपत्वाद्भावाधिकरणत्वाभावप्रतियोगिकाभा
वस्याधिकरणाभावस्वरूपत्वेनातिसिद्धत्वादिति भावः प्रतियोग्यसमानाधिकरणाभावस्य दुर्लभत्वापत्तेरिति गोत्वाद्यभावानाम् अन्यतमाभावत्वनिरूपकगोत्वादिरूपप्रतियोग्यसमानाधिकरणत्वेपि सनिष्ठभेदत्वनिरूपकघटत्वाद्यभावप्रतियोग्यसमानाधिकरण
त्वनियमादिति भावः प्रतियोगितावच्छेदकसंबंधेन प्रतियोग्यसमानाधिकरणपनिवेशे सर्वत्रैव हेत्वभावाप्रसिद्धेः किं तद्विशेषणतादिप्रवेशेन व्याप्यतास्थले तन्नत्वेभावे साध्यतावच्छेदकसंबंधावच्छिन्नप्रतियोगिताकत्वस्य निवेशपत्यात् साध्यतावच्छेदकसंबंधस्य तत्र
निवेशेपि तत्रैव तदप्रसिद्धिदृष्ट्या अन्यतमाभावत्वनिरूपकप्रतियोग्यसमानाधिकरणपनिवेशेपि सर्वेषामेवाभावानां किंचिद्विशेषणत्वाभावादिस्वरूपान्यतमाभावत्वनिरूपकप्रतियोगिसमानाधिकरणपनियमात् तद्सामानाधिकरणाभावाप्रसिद्धेः यादृशप्रतियोगिनेत्यादि
नावक्ष्यमाणहीनेत्तरसरणेः प्रतियोगिन्यतन्नामाभावत्वनिरूपकत्वनिवेशानवैयर्थ्यमत्रास्वरसबीजमेव हेत्वसमानाधिकरणेति हेत्वसमानाधिकरणस्य भेदत्वनिरूपकअभावान्तररूपप्रतियोगिसमानाधिकरणत्वेपि विवक्षितान्यतमाभावत्वनिरूपकप्रतियोग्यसमानाधिकरणपवानुगो
त्वाभावादिर्हेत्वाभावादिरूपसाध्यस्य तत्र प्रमेयत्वादिरूपहेतुमत्यप्रतियोगित्वादित्यर्थः अभावसाध्यकेति तद्घटत्वाभावादिसाध्यकपदत्वादिसाधनेत्यर्थः अन्यतमाभावत्वनिरूपकप्रतियोगितानिवेशेपि संबंधीतरावच्छिन्नसाध्यो तरावच्छिन्नतन्नामाभावप्रतियोगितावारणाय साध्यतावच्छेद
कसंबंधावच्छिन्नत्वनिवेशप्रयोजनं तद्विशेषणमनर्थकं साध्यतावच्छेदकसंबंधेन प्रतियोग्यसमानाधिकरणपनिवेशे संबंधीतरावच्छिन्नाभाववारणेपि सर्वत्रैवाभावे सत्त्वादित्यादयः तन्नामाभावत्वनिरूपकप्रतियोगिसमानाधिकरणपस्याविशिष्टत्वेन प्रकृते तत्प्रतियोगितावच्छेदकसामानाधिकरणपसे
व निवेशनीयतया साध्यनिष्ठप्रतियोगिताश्रयासामानाधिकरणस्यान्हेत्वधिकरणे हि तद्विशिष्टाभावे सत्त्वेन व्याप्तेः प्रसक्तेरित्यस्वरसबीजं संप्रदायानुमतात्यंताभावत्वनिरूपकप्रतियोगितानिवेशप्रयोजनं तद्विभावयति अन्येत्यादिना यदा गोत्वमिति कालिकसंबंधेन गोत्वघटैतत्तु साध्य
त्वलाभायगोमान् यं गोत्वादिति मतिसाहेत्वत्र नियामककालिकसंबंधावच्छिन्नप्रतियोगिताकस्य ... दाहरणाभिप्रायं एवमग्रेपि अत्र यस्येति व्यभिचारनिरूपकहेत्वधिकरणस्येत्यादिध्वंसवत्वमेनात्यंताभावानधिकरणत्वादिति न्यायात् नूमसंबंधसप्रागभावयोरपि तामावविरोधित्वमा
हत्यपनदेवनिराकृतायेसमाधेयम् अथ कालिकसंबंधेन ध्वंसादिमत्यपि कालेः त्यंताभावसंभावविरोधः महाकालादौ समवायादिसंबंधेन रूपात्यंताभावस्य सर्वानुमतत्वात् नच कालिकसंबंधावच्छिन्नगवात्यंताभावस्थले संबंधावच्छेत्र गोध्वंसात्यंताभावरूपताया अत्यंताभाव
स्यानियंप्रतियोगिकत्वभंगी कर्त्तव्यो प्राचीनेरुक्तमात् कालिकसंबंधपरूपप्रतियोगितावच्छेदकसंबंधेन गोध्वंसवति तत्संबंधावच्छिन्नगवात्यंताभाववृत्तिर्नतेषाम् नमतेतिवाच्यम् एवमपि कालिकसंबंधेन प्रतियोगिमत्यपि तेन संबंधेनात्यंताभावस्य कालिकसंबंधेन वृत्तौ विरोधात् तेन
संबंधेन प्रत्येयेवुत्तमानमत्यंताभावमादाय अतिव्याप्तिवारणासंभवात् अभावस्य संबंधविशेषणनिवेशप्रयोजनाभावात् नच प्रतियोग्यसमानाधिकरणेनाधिकरणे न वाधिबाधि ... अनुमितिजोपाधिकीतन्दुविशेषणानुपस्थितिदशायामनुमितेरनुमितिकतायावक्ष्यमाणत्वात् नत्र त्वाभावस्यसं
बंधविशेषवत्पुमेव प्रवेश्यः अन्यथाहेत्वमतिकालिकसंबंधेन च मानसाध्याभावमादाय अव्याप्तेरितिताहेश्यव्याप्तेः कस्थलेप्रमात्वपरोयं प्रपर्यंतेवाच्यम् एवं हेतुमति साध्याभावः कालिकसंबंधेन वृत्तेस्तत्प्रतियोग्यसामानाधिकरणमहितव्याप्तेवसंदेहताज्ञिवां हानुपलि
योग्यसामानाधिकरणपानाभव्याप्तेरहस्यत्वेमवावगमे तस्मिविरहात् ताहशव्याप्त्यवच्छ्राभावस्य संबंधविशेषाप्रवेशात् मेव प्रतियोग्यसामानाधिकरणपानुपस्थितिदशायां सन्नाद्यादृश्यत्वादिसाधनमानस्यानुमितेरनुमितिदातदन्तरोपेन मावृसाप्तकेदैशिकविशेषणतविशेषे
णहेतुमहत्त्वितगर्भायाग्रपिव्याप्तेरनुमितिनियोजकतावात्यात् व्यासज्ञिताहशव्याप्त्यप्रमानानादायो कस्थले गमितिप्रसंगापरतत्पदेतृ... यस्यसामंजस्यात् नच प्रतियोग्यसामानाधिकरणपगर्भव्यभिचारग्रहविरोधित्वेनैव प्रतियोगिसामानाधिकरणस्य तदगर्भव्याप्ति अनुगमस्थानयोरेवानुमि
त्यौपयिकतायावकअल्पतायाग्रभावीयसंबंधविशेषवदितव्याप्तिग्रहस्यताहशव्यभिचारग्रहाप्रतिबंधकतयाताहशव्याप्तेर्नानुमितिप्रयोजकतानिर्धारितवाच्यम् ताहशव्याप्तिसंग्रहार्थमेवाभावीयसंबंधविशेषवदितप्रतियोग्यसामानाधिकरणपवदितव्यभिचारग्रहविरोधित्वेन व्याप्तेना
मनुगमनीयत्वात् तावताप्यभावीयसंबंधघटितप्रतियोग्यसामानाधिकरणपाघटितव्याप्तिज्ञानादप्यनुमितिः स्यादितिचेद्दिष्टमेवेतत् एवं सति प्रतियोग्यसामानाधिकरणपगर्भो भावीयसंबंधविशेषघटितव्याप्तिप्रमानोपस्थितस्थले नुमितिप्रसंगे दुर्वारः ... तस्मात् ...
कालिकतालस्वयंनिर्वाचणीयहेत्वमतिप्रतियोग्यनधिकरणत्वनिवेशकल्पे प्रतियोगिव्यधिकरणत्वघटितव्याप्ताकमावीयसंबंधविशेषनिवेशस्यानिष्प्रयोजनत्वे पि प्रतियोग्यनधिकरणहेत्वनिवृत्तविशिष्टसहेत्वमहत्त्वविशेषव्याप्ततृव्याप्तेनदीयसंबंधविशेषनिवेशनमावश्यक अन्यथा
संयोगीद्रव्यत्वादित्यादौ प्रतियोग्यनधिकरणगुणादिवृत्तित्वविशिष्टस्यापि संयोगाद्यभावस्य कालिकसंबंधेन हेत्वधिकरणकालवृत्तित यातव्याप्तिप्रसंगात् एकसंबंधेनैकाधिकरणवृत्तित्वविशिष्टसाध्यस्य संबंधेनाधिकरणवृत्तित्वात् प्रतियोगिसामानाधिकरणपाभावनिवेशकल्पेपि
गुणादेलदितिविशिष्टस्य संयोगाद्यभावस्य कालिकसंबंधेन कालवृत्तित्वात् तत्कल्पे व्याप्त्यावश्यकत्वात् नच प्रतियोगिसामानाधिकरणपविशिष्टस्यतस्यकालवृत्तित्वेप्रतियोगिसामानाधिकरणपाभावविशिष्टस्य न तद्वृत्तित्वप्रसंगः भावाभावविशिष्टस्यैकाधिकरणवृत्तित्वेप्रतियोगिसा
मानाधिकरणपाभावविशिष्टसंयोगाद्यभावस्य दैशिकविशेषणतया विद्यमानत्वप्रसंगादितिवाच्यम् विरोधिनोर्भावाभावयोः कालिकसंबंधेनैकाधिकरणवृत्तित्वेतावाभावविशिष्टस्यापि कालिकसंबंधेनैकत्र विरोधाभावात् युध्याभावस्य दैशिककविशेषणतासंबंधेन निवेश्यभावसाध्यके
व्यभिचारिणि भावसदैशिकविशेषणतानन्तुपगमे नित्याप्त्यसाध्यनिरूपितप्रतियोगितावच्छेदकसंबंधनिवेशे समवायसंबंधावच्छिन्नजात्यभावसाध्यके जातित्वादिरूपहेतौ प्रतितादृशसमवायसंबंधेन हेत्वप्रसिद्धेः तथाविसाध्यनिरूपितप्रतियोगितावच्छेद
कसंबंधातिरिक्तसंबंधेनयाभाव्याभावस्य हेतुमतिसदन्यहेत्वमहृत्तेः प्रकृते प्रतियोगितानिरूपितावयोगितावच्छेदकसंबंधेन हेत्वमहत्त्वे वाभावस्य विशेषत्वोपगमात्रदोषः उक्तस्थलेहेत्वमतिकालेपकालविशेषवृत्तित्वविशिष्टनित्यस्यात्यंताभावप्रसिद्ध्यानित्याप्तिसंगतिः अत्यंता
भावधरकनित्यत्वांशपरित्यज्य ध्वंससाधारणसंसर्गाभावत्वनिवेशे महाप्रलये गोत्वरूपसामान्यधर्मावच्छिन्नप्रतियोगिताकसंयोगं ध्वंसमेवध्वंसमादायातिप्रसक्तत्याद्भिशाप्तिः शक्यतेवारयितुमित्याशयेनाह संसर्गाभावेति दैशिकविशेषणतयाविशिष्टस्य कालवृत्तित्वं नित्याप्रये
नप्रांकासंगतिः अन्यथाभावस्यताहृशसंबंधेन वृत्तित्वनिवेशेऽत्यंताभावभिन्नध्वंसमप्यादायातिव्याप्तेर्दुर्वारत्वात् नच प्रतियोग्यधिकरणमहाकालोत्पत्तिस्य दैशिकविशेषणतासंबंधेन प्रतियोग्यनधिकरणप्रलये तस्य ताहृशसंबंधो प्रामाणिक इति वाच्यम् यद्रूपावच्छिन्नविशिष्टस्य
प्रतियोग्यधिकरणत्वं तद्रूपाविच्छिन्नविशिष्टस्यैव महाकालत्वेनतदभावाधिकरणत्वं यथा महाकाले दैशिकविशेषणतयास्य सत्त्वे प्रलयाकालोपाधेरपि ताहृशसंबंधेन तदाधारताया आवश्यकत्वात् अन्यथा प्रलये गोत्वनास्तीति व्यवहारानुपपत्तेः अथध्वंसानिकृष्टापि प्रति
गिधेव्यधिकरणपकल्पाभिप्रायेणेदं तत्कल्पे प्रयोजनाभावात् भावे हृत्ति विशेषानिवृत्तात् नचाभावे हृत्तिविशेषणे निवेशे कालिकसंबंधेन गवाभावस्याविक्षल वहनेसत्त्वागोभावमात्रपरत्वोत्कविशेषवहितावाच्यम् प्रतियोगितावच्छेदकसंबंधेनतत्प्रतियोगिनो ध्वंसस्य हृत्त्वविक
रणोवाधात् गवात्यंताभावस्य प्रतियोगिव्यधिकरणत्वाभावात् ध्वंसस्यानन्तत्वप्रतियोगिनोऽत्यंताभावस्य प्रतियोगितावच्छेदकदैशिकविशेषणतासंबंधेन कालेऽसत्त्वात् प्रतियोगिवैयधिकरण्यमहात्मनमेव यदास्वंदधिति अत्र च व्यभिचारनिरूपकाधिकरणे खंडप्रलयोपजन्य
द्यान्ताधिकरणेऽनसिन्नद्धपणाकासत्यात् पुनर्ध्वणकोत्पन्नादित्यौचेनपरमाणतत्स्यंदस्त्वकारत्वावश्यकत्वात् तथाचहेत्वाधिकरणेनत्र द्व्यणुकसामान्यध्वंसप्रागभावयोरसत्त्वादित्यव्याप्तिरितिभावः द्व्यणुकनाशानुत्पन्नक्रियाप्रायारंभसंयोगनाशपायात्ताधिकरणे परमपरमाणुध्वंस
योगनाशानुपमहाप्रलयपर्यवसेतीयततोद्व्यणुकसामान्यध्वंससत्त्वादव्याप्तिव्याप्तेर्विचारसहेत्वतो यदाहृष्टमिति तानत्वमात्रेणसाध्यतायाप्रलयपर्यन्तरीयत्वान्संकृदयं सहेतरेवेत्यतोमन्यामिति निमित्ततत्वाभिधात्रिपक्षेरिति ... प्रलयेपि ... कृतम्याक्षेदे
त्वसंभवतीति अनोऽतः खेति जन्यमात्रप्रत्यहृष्टस्य हेत्वनयामहाप्रलयायावदिनप्राक्तत्वेपि नज्ञानकीर्तस्यादृष्टस्यावश्यकत्वमितिदागन्यामान वदृः एवं साध्यवच्छिन्नदृश्यसत्वात्त्रोपदर्शितस्थापयोरतिव्याप्तिसंभवतीमतस्य लांतरमाह यदातसेति यदात्वसमवेत
दृष्टन्नमहाप्रलयजनकसस्यदेवविवक्षितः व्यभिचारस्थानखंडप्रलयेस्सुपप्रामादिषु वोध्यः खंडप्रलयनिष्ठद्व्यणुकादिध्वंसस्य द्व्यणुकत्वादिनासामान्यधर्मावच्छिन्नप्रतियोगिताकत्वासंभवं व्युत्पादयति नहीति तयोर्ध्वंसप्रागभावयोः सामान्याभावत्वमते विसामान्य
धर्मावच्छिन्नप्रतियोगिताकत्वमतेविध्वंसप्रागभावयोरत्यंताभावविरोधिन्मते न तथात्वाभावात् ... मतेपीति एकविशेषेति एकविशेषप्रागभाववतिनसामान्यावच्छिन्नध्वंसस्य ...
वावच्छेदकतयातकालीनध्वंसाश्रितप्रतियोगिताप्रसिद्धाभाधारणावसितात्मकताप्रतियोगितावच्छेदकतासमवादितिभावः यद्यप्येवं महाप्रलयहृत्तयोर्विरोधः प्रत्येकमेकैकगोव्यक्तिमात्रवृत्तिप्रतियोगिताकारतिनकलापिध्वंसस्य प्रतियोगितापास्समनिवंतगोत्वेनप्यप्रिंद्रमध्वंस
स्ययावज्झोप्रतियोगिकतोपगमेव प्रतियोगितावच्छेदकत्वं गोत्वस्य संभवतीत्यभिप्रायेण संसर्गाभावत्वनिवेशो व्यर्थः ... द्व्यणुकसाधक संपदादिरेव कस्थलेन्तिव्याप्तिः ...
गिकत्वनसंभवतीति ध्येयम् विरोधिनोः प्रतियोगिनोरधिकरणे कालेपल्वे दमावोवर्त्ततेनदास्वतर्तध्वंसप्रागभाववनिकाले ... प्रतियोगिमत्वेनिदशतः विरोधाभावात् वाधकाभावात् तथाच हेत्वाधिकरणेप्रलयादौ गोत्वाद्यवच्छिन्नाभावसत्त्वाज्ञ्ञान
स्थलेतिव्याप्तिरितिभावः नच प्रलयेगोत्वाद्यवच्छिन्नाभावोऽप्रामाणिकः जन्यद्रव्योपादानमानस्याप्रयोजकत्वादितिवाच्यम् प्रलये गोनास्तीतिशब्दस्यच प्रमाणत्वात् नहि नादृशवाक्यस्याप्रामाण्ये किंचिद्बीजमिति नच ध्वंसादिरेवतत्र नत्वर्थो नात्यंताभाव इतिवाच्यम् अत्यंताभावच्छेदकसमाना
धिकरणप्रतियोगिताकाभावस्यतत्राप्रतिपादनेति प्रसंगात् तद्वच्छिन्नप्रतियोगिताकाभाववोपकतापात्तत्तस्य ... तन्नामावाभावत्र सामान्यधर्मावच्छिन्नप्रतियोगिताकत्वमतेध्वंसादेनतत्प्रतिपादनासंभवात् अत एव प्रतियोगिमतिध्वंसप्रागभाववनितकालिकसंबंधावच्छिन्नप्र
तियोगिताकस्यात्यंताभावस्यान्नो अत्यंताभावस्याऽनादृशात्यंताभावस्य कालमात्रवृत्तित्वेतिदैशिकविशेषणतासंबंधेन ... विरोधितावच्छेदकप्रतियोगितिनह्यात्मस्वप्रतियोगिविरोधिताव्यापकतापिविशेषादनत्याह रयांतित्विति एक

न्यप्री सि. ल. ६ साध्यप्रतियोगिमत्: कालिकसम्बन्धेनाभावावच्छिन्नं प्रतियोग्यनवच्छेदकदेशेऽपि तदवच्छिन्नं तथा च दैशिकसम्बन्धावच्छिन्नाभावत्वं तथा च प्रतियोगिव्यधिकरणयोरेकावच्छेदेनैकत्रावर्तमानत्वविरोधित्वं नास्त्येव तत्र नैवेति भावः अपरस्य संसादिमतः स्वरूपावच्छिन्नं सम्बन्धा
व्यधिकरणावच्छेदकत्वरूपावच्छिन्नं तथात्व प्रतिपद्यते तथा देशावच्छेदेनैकत्र वर्तमानत्वयोर्विरोधित्वमसत्ताभावस्येति भावः अत्र कालेऽपि देशावच्छेदकत्वविकल्पानमतमाह देशे कालस्येति यथा देशे दैशिकसम्बन्धावच्छिन्नाभावस्यैव कालस्यावच्छे
दकत्वमिदानीमत्र गोत्ववृत्तीत्यादिप्रतीतिबलात् तथा कालेऽपि कालिकसम्बन्धावच्छिन्नाभावस्य तत्तद्विशेषावच्छेदकत्वस्यावश्यकत्वं तथाविधप्रतीतिबलादेव नाद्यशङ्कनीयम् कालावच्छेदेन देशवृत्तित्वं देशावच्छेदेन कालवृत्तित्वं विषयस्य व्यविनाशकाभाव
अवच्छेदकत्वाधिकरणत्वपौरुषयोरेवसम्प्रमापत्वादिति भावः प्रतियोगिमत्यपि कालेऽगवाद्यभावस्य वृत्तेर्न स्यात्समानाधिकरणाभावेन कारणान्न कथं तदभावाव्याप्तिरित्यत आह नन्वेवं चेति प्रतियोगिमत्यन्येऽन्यत्राप्यपि सत्त्वः तदभावस्य गवाद्यभाव
स्य प्रतियोगिव्यधिकरणत्वात् प्रतियोगिसामानाधिकरण्याभावात् सामानाधिकरण्यस्याव्याप्यवृत्तिनाशमेव प्रतियोगिसामानाधिकरण्याभावस्याभावविशेषणत्वात् अन्यथा प्रतियोगीत्यादि त्यादावतिव्याप्तिः नन्वव्याप्यवृत्तितापत्तेः प्रतियोग्यनधिकरणवृत्तित
स्यैव निवेशनीयतया प्रकृतादिवृत्तिगवाद्यभावस्य अन्यत्र प्रतियोगिसमानाधिकरणत्वेऽपि लक्षणावच्छेदकत्वाव्यावर्तनादिति भावः संसर्गाभावत्वं नहि द्वितीयसंगमाव लक्षणयोर्व्याप्तिप्रदानेन लेनानवस्थापत्तेः नचेति संसर्गाभावविशेषः सच तन्नसंसर्गारोपः
संसर्गारोपः तादात्म्यातिरिक्तसम्बन्धेन प्रतियोग्यारोपः तत्तद्वत्ता वृत्तित्वेति स्वावच्छिन्नसत्त्वलक्षणावच्छेदेन तद्वतोऽन्यस्मिन् वर्तते यत्र दत्तात्वे सार्थः तत्रेत्याह त्वेवमर्थे सप्तमी नियमान्तरस्याविशिष्टप्रतीत्यादि विशिष्टप्रतीतिनियामकस्वरूपसम्बन्धविशेषकनियमस्य अत्र संसर्गाभा
व तत्त्वशरीरेऽन्तर्गतेति नहि तद्वत्ता वृत्तित्वरूपनियमस्यैव तत्र प्रवेशनीयतया दिति भावः स्वमते नियमान्तरमभावस्याऽपूर्वत्वमाणवादिवाङ्करिम्नके नियमावलितेति आरोपस्यामीवहि द्वे तदभावानिर्वृत्तिकत्वात् तादात्म्यातिरिक्तसम्बन्धावच्छिन्नप्रतियोगिताकाभावत्वे
वृत्तिः वृ संसर्गाभावत्वादिति भावः प्रयोजनविरहदिति साध्यतावच्छेदकसम्बन्धेन यादृशप्रतियोगितावच्छेदकावच्छिन्नानधिकरणत्वं हेतुमत्तात्तादृशप्रतियोगितानवच्छेदकत्वस्य निवेशनीयतयाऽन्योन्याभाववृत्तावेव निरूपकप्रतियोगिताभावदायसेऽप्रसक्तेरिति भावः प्र
तियोगितावच्छेदकसम्बन्धेन प्रतियोगिव्यधिकरणत्वनिवेशमभिप्रेत्याहाऽव्याप्तिश्चेति वन्त्यसंयोगवत्वविशिष्टसाध्याभावमादाय दोषवारणाय संबन्धनावच्छेदकसम्बन्धावच्छिन्नप्रतियोगिताभावपदनिवेशनीयतया तादात्म्यसम्बन्धेन घटसाध्यतानवच्छेदकसम्ब
न्धावच्छिन्नप्रतियोगितास्पसिध्यादव्याप्तिरत्यस्यापत्तेरत्यर्थः ननु विषयताया अनियामकत्वेन प्रतियोगिवैयधिकरण्ये सम्बन्धानिवेशेन तत्राव्याप्तिरित्यत आह विशेषेति विशेष्यतया देशे हि भावत्वच्छेदकत्वमेव नत्वधिकरणत्वमिति मनेनमनसोमर्गोत्वेनैव दैशिकविशे
षणानाधिकरणत्वमिति द्रव्यमात्रस्य हेतुत्वमनोरूपहेत्वधिकरणपर्वताप्यभावः प्रतियोगिव्यधिकरणत्वमिति आप्तिमंभवरत्नमनोमनो नातेति देशाले वृत्तिदृतीति दिशोऽनुरुक्तमनसहेतुरेवमतः सुगलोन्तरेणाह गगनेति साध्यस्य गगनीयत्वेति साध्यतावच्छेदकाने
वर्षेनेत्यादि एवमधिकरणत्वस्यानेन सम्बन्धित्वनिवेशोऽन्योन्याभावोऽपीति नचानुतादात्म्यसम्बन्धेन साध्यताया नव्याप्तिरिति भावः तद्दिशिरस्य प्रतियोग्यसमानाधिकरणत्वाव छिन्नस्य नेवेति कपिसंयोगीपतद्वृत्तत्वादयो कपिसंयोगस्य साध्याभावस्य गुणादेः प्रतियोगिसामानाधिकरण्याभावसत्त्वे
विहेत्वधिकरणीभूतद्रव्यत्वादेः कपिसंयोगसामानाधिकरण्याभावविशिष्टकपिसंयोगाभावस्य च एत्रसामानाधिकरण्यविशिष्टवत्त्वं तत्र तदभाववशिष्टाधिकरणत्वाप्रत्ययानतस्याप्यभावेन लक्षणघटकत्वविनाऽव्याप्तिरिति भावः हेत्वधिकरणावच्छेदेन प्रतियोगिसामानाधिकरण्याभाव
निवेशनेनाव्याप्तिवारणात्स्याद्वकलविकल्पोपामहे त्वसामानाधिकरण्यनिवेशवैयर्थ्यमित्याह तत्राविवक्षितंसार्वभौमेनाहेतु प्रतियोग्यसामानाधिकरण्यावच्छेदकीभूताधिकरणावच्छिन्नहेत्वसामानाधिकरण्यस्य चाभावविशेषणपुर्वे सोपाख्यायत्वं प्रतियोगिसमानाधिकरणत्व
पविशेषणावेशिष्ट्यावच्छेदेन हेत्वसामानाधिकरण्यविशेषणवैशिष्ट्यनिवेशनपक्षलाघवमित्यालोच्य तदनुयायिनाऽपि पितिकारेणाप्रतियोग्यसामानाधिकरण्यावच्छिन्नहेतु समानाधिकरण्यनिवेशितत्वे यथाश्रुतलक्षणेऽपि मे नार्थः प्रतियोग्यसमानाधिकरण्यपहेत्वसामानाधिकर
ण्ययोरुद्देश्यतावच्छेदकविधेयभावमविवक्षितत्वाऽद्देश्यतावच्छेदकविधेययोरवच्छेद्यावच्छेदकभावलाभस्यासत्त्वात् गौरवात् प्रतियोग्यसामानाधिकरण्यस्य हेत्वसामानाधिकरण्यावच्छेदकत्वे प्रतियोग्यसामानाधिकरण्यरूपहेत्वनावच्छेदकावच्छिन्नसंयोगाभावादेः सत्त्वादिव्याप्य
त्वप्रसंगः सत्त्वादिसामानाधिकरण्यावच्छेदकरूपवत्त्वस्य समत्वादिव्याप्तित्वादितिभावः सामान्यकूटलक्षणमेव तत्र सिद्धान्तविरोधात् नाहेश्याप्यस्य वनेनपारिभाषिकसैवावच्छेदकत्वस्य विवक्षितत्वात् नोहेश्यस्तु तथा विधहेतुतावच्छेदकत्वाहेतुत्वात् अन्यथाविषयनामबन्धेनहेत्वावच्छिन्नस्य
सानत्वादिव्याप्य नायाऽव्यवस्थितत्वात् नाहेश्यसम्बन्धेन सानत्वादिसामानाधिकरण्ये सानविषयतारूपैवहेतुतावच्छेदकत्वात् न तदव्याप्यवृत्तिसाध्यकाव्याप्तिवारणाय प्रतियोगिसमानाधिकरणाभिन्नत्वरूपप्रतियोग्यसमानाधिकरणत्वमेव निवेश्यतां किमुक्त विवक्षया गुणादो प्रतियोगि
सामानाधिकरण्याभावत्वे लोपिकापिसंयोगाभावादेः प्रतियोगिसमानाधिकरणभिन्नत्वविरहात् मेरुसाव्याप्यवृत्तिलाभानुपपगमादित्यत आह तद्धेतुमतीति प्रतियोगिमद्वृत्तीत्यर्थः नार्थः प्रतियोगिसमानाधिकरण्यपदेन विवक्षितः अव्याप्यवृत्तिमतीति कपिसंयोगीसत्त्वादिनात्यर्थः अतिप्र
संगादिति कपिसंयोगरूपसाध्याभावस्यावृत्तावेव प्रतियोगिसमानाधिकरणतया तद्भिन्नत्वविरहेण लक्षणघटकत्वाद्विति भावः अत्र च सामानाधिकरण्यस्याव्याप्यवृत्तितयाऽऽप्तत्वं हेतुसत्त्वात् प्रतियोगिसामानाधिकरण्याभावनिवेशप्रयोजनाभावात् अतिव्याप्तिवारणमपत्यार्थं प्रतियता
प्रतियोगित्वमेव पदेत्यादिकस्यावधारणेऽपि तत्त्याप्यात्रतेऽत्रत्येति असामानाधिकरण्यनिवेशफलमिति तत्त्वं रतस्वरसादित्यनेनान्वयः प्रतीते संयोगाभावे यत्र संयोगसामानाधिकरण्यमितिप्रतीते अन्यथाऽगुणादिनिष्ठसामानाधिकरण्यावच्छेदकतावच्छेदकत्वादिविषयकतया
कपिसंयोगी एतत्त्वादित्यादौ न विकपिसंयोगादिरूपसाध्याभावस्य प्रतियोगिवैयधिकरण्याधिकरणावच्छेदकगुणादिहेतुमत्त्वावच्छेदकनयाऽलक्षणघटकतेऽव्याप्तिरित्याह तत्रेति प्रतियोगिवैयधिकरण्यं चेत्यर्थः हेत्वधिकरणानिरूपितमेत कल्पे तु एकपदे तु सामानाधिक
रण्यं नति तेरूपमेवेति भावः एवं च हेत्वधिकरणानिरूपितप्रतियोग्यनधिकरणवृत्तित्वमेवाभावविशेषणं देशे तु तदवच्छेदकावच्छिन्नत्वमनतिप्रयोजकत्वात् हन्तो प्रतियोग्यनधिकरणनिरूपितत्वहेत्वधिकरणानिरूपितत्वयोर्निवेशापेक्षया नग्रहेत्वधिकरणानिरूपितत्वस्य हे
त्वधिकरणोऽचप्रतियोग्यनधिकरणत्वनिवेशेऽवलाघवमित्याशयेनाह यत्र वनिवेशेऽपति प्रतियोग्यनधिकरणीभूतेति प्रतियोगितावच्छेदकावच्छिन्नानधिकरणेत्यर्थः तेन न दूषितात्वव्याप्तिः यथा कपिसंयोगाद्विशेषानामाधिकरणत्वमिति नेनान्वयः प्रतियोगितावच्छेदकस्य यस
कस्यचिदनधिकरणत्वस्य प्रतियोगितावच्छेदकावच्छिन्नाधिकरणत्वरूपतया प्रतियोगिभेदमात्रेणतत्सामान्यसामानाधिकरण्ये तत्र प्रतियोगितावच्छेदकतेनानुगतीकृत प्रतियोगितावच्छेदकावच्छिन्नाधिकरणत्वाभावेन यत्र प्रतियोगितावच्छेदक यत्किंचिदिति प्रतियोगितावच्छेदकस्य
ह्यतिवेन निवेशनतदवच्छिन्नाधिकरणत्वावच्छिन्नमेवेत्यविवक्षितेत्यर्थः नव्यमते संयोगसामान्याभावस्य केवलान्वयितया तत्र साध्यमगादेः सत्त्वेऽप्यरेवेत्यतोऽव्याप्तवामावलास्तेति तत्प्रतियोगीति संयोगरूपसाध्याभावप्रतियोगीत्यर्थः तत्रान्संयोगत्वावच्छिन्नाभावाभा
वस्य तत्र संयोगादेः संयोगसामान्यानतिरिक्तत्वादिति भावः द्रव्यत्वरूपाभावस्यैकव्यक्तिकत्वं यत्र व्यक्तिविशेषाभावरूपप्रतियोगिसामानाधिकरण्यं नुपसत्तत्वात् तस्य किं विद्विशिष्टाभावप्रतियोगिसामानाधिकरण्यमाह निवारीति अतिरिक्तास्यत्वादिपरिग्रहः ननु रूप त्य
विशिष्टसामान्याभावो विशिष्टस्यैव द्रव्यत्वस्य प्रतियोगिनः स्वद्रव्यत्वमिति कथं द्रव्यत्वस्य कथं प्रतियोगिवैयधिकरण्यानुपपत्तिरित्यत आह स्वाभावेति न च सर्वस्यैवाभावस्य सर्वत्वादि तदेतत्त्वविशिष्टस्वाभावरूपप्रतियोगिसमानाधिकरणतया प्रतियोगिव्यधिकरणाभावप्रसिद्धेराविव्या
पिसमवायविवादात्मा प्रतियोगितावच्छेदकसम्बन्धेन प्रतियोगिवैयधिकरण्यनिवेशवतेऽसम्भवस्य साध्यतावच्छेदकसम्बन्धेन तद्वैयधिकरण्यनिवेशापत्तेस्तत्रपसम्बन्धावच्छिन्नसाध्यकस्थले साध्यतावच्छेदकसम्बन्धेन सर्वेषामेवाभावानां प्रतियोगिसमानाधिकरणत्वात् साध्याप्रसिद्धेः अप्रसिद्धेरयसं
वर्धेनस्य प्रतियोगितावच्छेदकावच्छिन्नानधिकरणत्वे हेतुमन्तं तत्सम्बन्धावच्छिन्नत्वरूपाभावीयप्रतियोगितायां साध्यतावच्छेदकसम्बन्धावच्छिन्नत्वं साध्यतावच्छेदकधर्मावच्छिन्नत्वाभावाभावस्यैव विवक्षणीयः व्युत्पत्तौ तत्स्थले स्वरूपसम्बन्धेन प्रतियोग्यनधिकरणत्वाप्रसिद्धावविसंयो
भाव गादिसम्बन्धेन घटादिग्राहीयप्रतियोग्यनधिकरणीभूतहेत्वमन्विवदादायाभावीयप्रतियोगिनां स्वस्वरूपसम्बन्धावच्छिन्नत्वद्रव्यत्वादिसिद्धिनत्वाभावस्यावृत्तवादत्वाव्याप्तिरित्याशयात् केचित्तु तत्प्रतियोगिसामान्यानधिकरणकं गगनाभावपदवाह्यप्रतियोगिवाधि
करणः नचस्वप्रतियोगिसामान्यानर्गतेन नित्यत्वाद्विशिष्टगगनाभावरूपप्रतियोग्यधिकरणहेत्वधिकरणकालेनसमं तत्रासंभवः इति वाच्यम् नित्यपदनित्यत्वविशिष्टगगनाभावाभावेनासीत्विति नित्यत्वस्य चमित्यत्वेनित्यत्वविशिष्टगगनाभावाभावत्व
त्वानायाधिवोपपत्तेर्गगनाभावेन दकाल्पनात् नित्यत्वविशिष्टगगनाभावाभावस्य गगनाभावप्रतियोगित्वात्तिव्याप्तेः तत्र तथाविधलक्षणवृत्तित्वविशिष्टगगनाभावाभावरूपप्रतियोग्यधिकरणहेत्वधिकरणकालेन गगनाभावस्य प्रतियोगित्वाधिकरणत्वासंभवान् सर्वलक्षणाद
सिद्धेऽभावविरहवृत्तिलक्षणवृत्तित्वविशिष्टगगनाभावाभावेनासीतिप्रसंयायां स्वलक्षणवृत्तित्वविशिष्टगगनाभावाभावत्वस्य सर्वलक्षणवृत्तित्वे कालाधिकरणत्वं प्रत्यक्षेण गगनाभावानतिरिक्तविशिष्टगगनाभावपदत्वं कल्प्यस्य कल्पनीयतया सर्वलक्षणवृत्तित्वविशिष्टगगनाभावाभा
वेगगनाभावप्रतियोगित्वस्यावश्यकत्वादिति स्वरूपसम्बन्धेन गगनादेर्वृत्तिमत्त्वमतेनैवैषदोषः इति ध्येयम् अन्ये तु संयोगसामान्याभावस्य सर्वमतसिद्धत्वविरहात् कपीति गुणद्रव्यवृत्तिहेतुके हेत्वधिकरणाजसङ्घे गुणसामान्याभावस्याप्रसिद्धिकालावच्छेदेनस्वमते सत्त्वेन तत्र ताद
शप्रतियोगितं याधिकरणं न घटते तत्राह हेतु कान्तसमग्रसामान्याभावस्य कपिसंयोगत्वरूपप्रभावप्रतियोगितावच्छेदकावस्त्राध्यकर्तृक कपिसंयोगानाधिकरणत्वप्रतीतेः न तत्प्रतियोगितावच्छेदकेति त्याचनाहश्यामावावप्रिपरक्तिं किन्त्रतियोगितावच्छेदकावृत्तिवृत्तिप्रतियोगित्वा
धिकरणाप्रतियोगितावच्छेदकत्वात्कपिसंयोगाभावत्वस्यैतत्व्याप्तिरिति भावः यादृशेति यद्यत्प्रतियोगितावच्छेदकावच्छिन्नाधिकरणत्वावच्छिन्नभेदवत्त्वमित्यर्थः कपिसंयोगीपृतत्वादित्यादौ युक्तिं चित्कपिसंयोगादिव्याप्यनधिकरणत्वे विदेत्वमतः कपिसंयोगत्वावच्छिन्नप्रतियोगितावच्छे
दकावच्छिन्नाधिकरणसामान्यभेदवत्त्वासंभवात् यत्तदेनाहश्यप्रतियोगिनोपात्तेनप्रकृतत्वलाभेनाव्याप्तिः द्रव्यत्वाभाववान् सत्त्वादित्यादौ तुहेतुमतोऽद्रव्यादेर्विशिष्टद्रव्याद्यभावरूपप्रतियोग्यधिकरणत्वे द्रव्यत्वाभावत्वावच्छिन्नाभावप्रतियोगितावच्छेदकावच्छिन्नानधिकरणत्वाभावस्यालक्षण
द्रव्यत्वेतिव्याप्तिव्याप्तिः कपिसंयोगाभाववानात्मत्वादित्यादौ च कपिसंयोगाभावत्वावच्छिन्नप्रतियोगितावच्छेदकावच्छिन्नाधिकरणत्वमेव तत्र तन्मतं किं तु गुणसामान्याभावत्वावच्छिन्नप्रतियोगितावच्छेदकावच्छिन्नानधिकरणमेव तद्वच्छेदकमेव साध्यतावच्छेदक
मितिनाव्याप्तिरिति भावः नचैवं तदवच्छिन्नप्रतियोगितावच्छेदकावच्छिन्नानधिकरणहेतुमत्वमाहश्यप्रतियोगितानवच्छेदकत्वं वह्नित्वमित्याकारकस्याभावद्रव्यत्वादिः समस्तलक्षणसामान्येऽवानुमितिहेतुत्वं नुयादिशिष्टपरामर्शव्याप्त्यनुमितिहेतुत्वमनुपपन्नं अभावकृद्व्यत्वा ७
व्याप्तेर्द्वितीयत्वापत्तिस्थेतिवाच्यम् हेत्वमन्निष्ठमेदप्रतियोगितायां स्वावच्छेदकावच्छिन्नत्वसम्बन्धेनावच्छेदकत्वं [illegible] यीत ताहृश्यमेदप्रतियोगितायां स्वावच्छिन्नत्वसम्बन्धेनावच्छेदकत्वस्य साध्यतावच्छेदकविशेषणत

मति

ऽयेव सामंजस्येपि यथा सन्निवेशो न वैयर्थ्यम् तथा विषयसंबन्धेन तादृशभेदप्रतियोगितानवच्छेदकसाध्यतावच्छेदकावच्छिन्नसाध्यसामानाधिकरण्यं व्याप्तिरिति पुनरन्योन्याभावघटितलक्षणानिष्कृष्टार्थोऽयम्; संबन्धसामान्येन हेतुमत्त्वानिवेशोऽव्याप्तेर्वक्ष्यमाणत्वात् संबन्धविशेषेण हेतुमत्त्वप्रतियोगितायां संबन्धविशेषावच्छिन्नत्वानिवेशो वाऽसंभवस्य वाच्यतया तन्न तच्च निवेशयति अत्रेति ग्राह्यसामानाधिकरण्येऽनुमितिकारणीभूतज्ञानविषयहेतुनिष्ठसाध्यसामानाधिकरण्यपदार्थे साध्यस्य चेति अत्रापि सामानाधिकरण्यपरं तत्प्रविष्टं तु इति चानुषज्यते तथा तत्संबन्धेन हेतुमदन्ये तयोऽभाववत्त्वादीयतत्संबन्धावच्छिन्नप्रतियोगितानवच्छेदको यो धर्मस्तद्वच्छिन्नस्य तेन साध्यतावच्छेदकसंबन्धेन वर्तमानत्वं तादृशसाध्यतावच्छेदकसंबन्धेन साध्यानुमितिप्रयोजकमित्यर्थः व्यापकतानाघटकसाध्यीयसंबन्धेन साध्याधिकरणे तादृशसाधनीयसंबन्धेन साध्यानुमितिप्रयोजकमित्यर्थः यत्नस्यावर्त्तमानत्वम् तादृशयामनुमितिवारणाय सामानाधिकरण्यपदार्थे संबन्धविशेषनिवेशनं वस्तुतस्तु विरुद्धत्वेन ज्ञायमानधर्मवत्ताज्ञानस्यानुमितावेव प्रतिबन्धकतायाः वक्ष्यमाणतया सामानाधिकरण्यपदार्थे संबन्धविशेषानिवेशोपि न दोषः सामानाधिकरण्यावगाहितायाः प्रयोजकत्वं च विशिष्टपरामर्शे निर्वाहायोपेयते पर्वतीयधूमव्यापको वह्निरिति व्यापकतापरामर्शे हेतुताया व्यवस्थितत्वात् न च स्वव्यापकसाध्यहेतुमानित्याकारकः सामानाधिकरण्यावगाहिविशिष्टपरामर्शोऽपि हेतुरस्त्विति वाच्यम् बहुव्रीह्यर्थस्य सामानाधिकरण्यपर्यवसितत्वादित्यवधेयम् प्रतियोगित्वे व्यधिकरण्यपदार्थे प्रतियोगितावच्छेदकसंबन्धस्थाने साध्यतावच्छेदकसंबन्धनिवेशनमेव साध्यतावच्छेदकसंबन्धेन साध्यवद्भेदवधिकरणानिरूपसंबन्धोऽतद्वावच्छिन्नसाध्याभावमादाय दूषणस्यापि निराकरणसंभवे प्रतियोगितायां साध्यतावच्छेदकसंबन्धावच्छिन्नत्वनिवेशनफलमभिप्रायेणाह यद्वेत्यादि तादात्म्यसंबन्धेन व्यापकतानिर्वाहाय प्रतियोग्यनधिकरणत्वमनुक्त्वा प्रतियोग्यसंबन्धत्वमभिहितम् ननु प्रतियोगिवैयधिकरण्ये संबन्धत्वनिवेशेपि तादात्म्यसंबन्धेन व्याप्तिर्न निर्वहति तादृशसाध्यतावच्छेदकसंबन्धेन साध्याधिकरणाप्रसिद्ध्या तद्घटितसाध्यसामानाधिकरण्यस्याप्रसिद्धेरित्यत आह एवं स्थितेऽपीति प्रतियोगिवैयधिकरण्यपदार्थे संबन्धित्वनिवेशोऽसतीत्यर्थः संबन्धित्वनिवेशनीयमिति तथा च साध्यसामानाधिकरण्यं साध्यसंबन्धित्वं अभावस्य हेतुसामानाधिकरण्यमपि हेतुसंबन्धित्वमादिना ग्राह्यं धर्मिणो धूमवद्देर्वह्निमद्भिन्नं तदेव दर्शयति तथाहीति तादात्म्यसंबन्धावच्छिन्नेति सर्वकल्पाभिप्रायेण धूमवद्वह्निमतोर्या भिन्नौ धर्मिणौ धूमवदादेर्वह्न्यादिरूपधर्मव्याप्यत्वं वह्निमदादिरूपधर्मिणो धूमादिरूपधर्मे व्यापकत्वं चाह एवमिति भूतपदनादात्म्यसंबन्धेन वायुस्थापनादेव तत्रोक्तमेव पृथिवीत्वेन तत्र भेदसाधने पिन्डे तादिस्संगृह्यते इति अन्यथा जलादीनां संयोगादिना पृथिव्यादिवृत्तितया तेन संबन्धेन व्याप्तेर्जलादिभेदसाधनानुपयोगितया तदुक्तं संगतेरिति भावः पृथिवीत्वाभावस्य स्वरूपसंबन्धावच्छिन्नाभावेन पृथिवीत्वस्वरूपेण जलादिभेदस्सिध्यति न तस्य कालिकसंबन्धावच्छिन्नाभावेन तत्र पृथिवीत्वेन व्याप्यस्य जलादेरन्योन्याभावपदं सिध्यति न त्वभावनाभावत्वात्र किं नियामकमित्याशंकायां व्यतिरेकिणि तत्संबन्धघटितव्यापकत्वेन गृह्यमाणस्य तत्संबन्धावच्छिन्नप्रतियोगिताकत्वाभावाद्धेतोर्येन संबन्धेन यस्य व्यापकता हीनान्तत्संबन्धावच्छिन्नप्रतियोगिताकस्यैव तदभावस्सिध्यतीति समाधानात् अत्रत्वपि नियामकाभावात् घटकसंबन्धेन व्याप्यवत्तानाद्व्यापकताघटकसंबन्धेनैव व्यापकत्वं सिध्यतीति नियमं दर्शयन्नन्वयविषया दर्शयति यथा चेति तादृशेन तादृशेनैव पदविशिष्टसत्तानेपदधार्मिकवैशिष्ट्यस्थाने त्यर्थः विशिष्टत्वमिति वैशिष्ट्यविषयकानुमितिः व्याप्यताघटकसंबन्धेनैव व्याप्यवत्तासानि हेतुरिति नियमस्य व्यापकताघटकेनैव संबन्धेन व्यापकसामान्यमितिरिति नियमस्य च क्रमेण प्रयोजनमाह तेनेति अनवगीतवाक्यसाधनसोविशेषः धूमावयवेन वह्निप्रीतिरित्यन्वयः तस्य समवायेन वह्निव्याप्यधूमवत्त्वे विधात्वा घटकेन संयोगेन तादृशत्वाभावादित्यर्थिति भावः नु वायुसमवायेनेति पर्वतस्त्रिहेतुप्रतिसमवायेन वह्नेरव्यापकतादिति भावः प्रकृतोपयुक्तं नियमद्वयमाह तथैवेति संबन्धेन संबन्धेनैव एतन्नियमद्वयस्य प्रयोजनान्तरमन्वयेनाव्याप्यवृत्तिकत्वमिति कथमन्यथेति एतादृशनियमानभ्युपगमे इति बाधमुपपद्यत इत्यन्वयः महानसे संयोगेन धूमो न तिष्ठतीत्यन्वयः महानसधर्मिकसिद्धिविषयसंयोगसंबन्धावच्छिन्ननिष्ठप्रतियोगिनेत्यर्थः निवर्तते व्याप्यत्वमनुव्यज्यते प्रकृतमाह तथेति व्यापकत्वस्य ग्रहात् स्वरूपसंबन्धावच्छिन्नपृथिवीत्वाभावविशिष्टव्यापकता निरूपितव्याप्यतावग्रहात् व्यापकनिष्ठस्वरूपसंबन्धावच्छिन्नप्रतियोगिताकेनैव पृथिवीत्वाभावेन तेषां जलादीनां न त्वेतादृशेन तादात्म्याभावसिद्धिः कार्यकतेत्यत आह एवं चेति सत्यन्योन्याभावस्येति योगना तादात्म्यसंबन्धावच्छिन्नाभावस्यान्योन्याभावस्यैव नात्यन्ताभावस्येत्यर्थः अतो नेतरात्मनाभावसिद्धिरिति भावः तादात्म्यसंबन्धेन व्याप्तेः स्वीकारमाह स्वयमेवेति तादात्म्यसंबन्धेन व्याप्तिस्वीकारे दोषं निराकरोति संगच्छतइत्यन्वयः ननु तादात्म्यसंबन्धेन व्याप्त्यनुपगमे का हानिः पृथिव्यां जलादिभेदसिद्धेर्जलादिभेदाभावव्यापकीभूताभावप्रतियोगित्वेन पृथिवीत्वस्यानायासेन संभवस्य व्यतिरेकित्वलम्भमानत्वात् तादात्म्यसंबन्धेन धर्मिणो गोत्वमिति तदनुभवसिद्धत्वे धर्मितादात्म्यनिष्ठव्यापकतासानसेर्वते हेतुतायाः स्वीकरणीयत्वात् अत्र सति प्रतिबन्धके तादात्म्यविधेयकानुमितेर्गोतादात्म्यसंबन्धेवसंभवात् पृथिव्यादेर्जलादिभेदप्रसिद्ध्या तादृशव्याप्तिग्रहसंभवस्य व्यतिरेकिणि वक्ष्यमाणत्वात् तादात्म्येन व्याप्तिस्वीकारादेव गोत्वताग्रहदशायां गोसिद्ध्यतीत्यन्वयः अन्यथा तत्र गोत्वत्वरूपसाध्यतावच्छेदकानुपस्थित्या गोसाध्यकानुमितौ व्याधिकव्याप्तेर्ग्रहे तया गोत्वसाध्यकानुमिते तादात्म्यसाधिगोत्वसानतया नात्र तस्य विधेयत्वोपगमे सति विरहादित्यत आह अतएवेति तादात्म्येन व्याप्तिस्वीकारादेव गोत्वताग्रहदशायां गोसिद्ध्यतीत्यन्वयः सद्व्यापकताया अपि गोत्वस्योपस्थितिमन्तरेण दुर्ग्रहत्वात् तादात्म्यधर्मिकव्यापकताज्ञानापीनापीततादात्म्यसंसर्गकगवानुमितेरिष्टत्वात् सिद्धमते नायं गौरित्याकारकानुमितेरनुभवसिद्धाया अनुपपत्तिप्रसंगादिति भावः यद्यपि गोत्वेन गोत्वरूपमितावच्छेदकीभूतव्यापकतावच्छेदकत्वं हितं गोत्वेन गोसाध्यकानुमितावपि हेतुर्वाच्यः निर्धर्मितावच्छेदकव्यापकतावच्छेदकत्वग्रहस्य व्यभिचारनाप्रतिवध्यतायाः अनुमितिलक्षणकत्वादिति तादात्म्येन गोत्वावच्छिन्नसाध्यकानुमितिः पिगोत्वत्वानुपस्थितिदशायां न संभवति तथापि विवक्षमाणप्रतियोगिताव्यधिकरणा भावघटितलक्षणाभिप्रायेणेदमभिहितं तन्मते स्वरूपतस्साध्यतावच्छेदकप्रकारिकानुमितौ स्वरूपतस्साध्यतावच्छेदकप्रकारकसाध्यनवच्छिन्नाभावप्रतियोगित्वावच्छेदेन साध्यतावच्छेदकतयावच्छिन्नसाध्यतावच्छेदकसंबन्धावच्छिन्नत्वोभयाभावगाहित्वानास्येतेन्नयान्नगोत्वलक्षणानानुपपत्तिरित्याशयः यद्यपि तादात्म्येन व्यापकतानाशिद्धिवरगोत्वत्वाग्रहदशायां गोत्वत्रसाध्यादिरित्यभिप्रायेण गवादिहेतुकसाध्यादिसिद्धिरपि दूषयति केचित्तु तादात्म्यसंबन्धेन व्यापकतानुपगमेऽपि तादृशस्थलेऽपि गवादेर्व्याप्यत्वसंभवात् न चाभावविशिष्टविधेयतायाः स्वीकारात् तादात्म्यसंबन्धेन गोरेव विधेयत्वमितिन्यायगोत्वविशिष्टविधेयतावाच्यस्तथा च सामान्यतः स्वीकारादित्याकारकानुमितेरेव तादृशस्थलेपि गोत्वरूपतो गौरिति गोत्वविशेषणकगोत्वादिप्रकारकप्रत्यक्षस्य गोत्वावच्छिन्नविधेयताकत्वे तन्मते गोत्वविशेषणकगोत्वादिप्रकारकतायाः तस्यापवादिविधेयतात्वोपगमे अनुमितेरन्यविधेयताकल्पनाया भावात् अयं गौरित्यादिप्रकारकप्रत्ययस्य अयं गौरित्यादिवाक्यजन्यशाब्दबोधे तादात्म्येन व्याप्यतया व्याप्तिरित्यतो गोत्वात्मकगोत्वग्रहदशायामिति गवेतरावृत्तित्वस्य स्वेतरसामानाधिकरण्यदशायामित्याकूतः तन्न गवेतरावृत्तित्वमात्रस्य गोत्वस्य विधेयत्वाच्छेदकतादृशत्वावच्छेदकतावागवान्यावृत्तित्वरूपव्याप्तिज्ञानादि न तादात्म्येन नगदानुमितिः किं तादात्म्येन व्यापनये तथा कृत्यातिरादिसिकीर्त्योक्तं गोत्वग्रहदशायामिति गवेतरावृत्तित्वस्य स्वरूपतो मानासिमलेन तज्ज्ञानदशायां यदुक्तिप्रमेयमानस्यावश्यकत्वात् अपरे तु गोत्वग्रहदशायामपि सिद्ध्यतीत्यन्वयः यदा गोत्वमनुमितौ न भासते तदापि गोमानत्वर्थः स्वरूपतो गोत्वादिप्रकाराडुर्वारत्वात् गोत्वरूपं तद्वधियमेपरमिति न समाकृत गोत्वत्वस्य विशिष्टगोरिति स्वरूपस्य स्वरूपतो भानासिमले न तज्ज्ञानदशायां तद्विधेयतायां स्वावच्छिन्नविनियमेन स्वरूपतो गोत्वप्रकारकानुमिते रनुभवसिद्धाया अनुपपत्तिरित्यपि एवंसंगतिरितिप्राकः यत्रानवच्छेदकाशे तादात्म्यसंबन्धेन स्वरूपतरिका गवां चानुमितिर्न भवतीति यावत् तादात्म्येन व्यापकतानुपगमेऽपि तत्सेवंसात्त्वादिलिंगकानुमितौ भानसोपगत व्यतयात्रि विधेयतायाः स्वावच्छिन्नविनियमेन स्वरूपतो गोत्वप्रकारकानुमितेरनुभवसिद्धाया अनुपपत्तिरित्यर्थः गोत्वताग्रहदशायामपि तादात्म्येन व्यापकताज्ञानादनुमितिर्निर्वहतीति नोक्तानुपपत्तिरिति तदसत् अयं गौरित्यादिज्ञानादनुभवसाधेव स्वरूपतो गोत्वसाध्यतावच्छेदकप्रकारकज्ञानादनवच्छेदकांशे आश्रयितासंबन्धेन स्वरूपतस्तत्प्रकारकानुमितेरस्तु प्रकारकानुमिति स्वीकारे गोत्वताग्रहदशायामपि तादात्म्येन व्यापकताज्ञानात् नानुमितिरिति विशेषितप्रकारितांशं कारणतानवमानासमवायानि रिक्तेन निरूपितत्वं संबन्धेन गोत्वादेः स्वरूपतः प्रकारतायाः अवश्यकत्वे पिसमं यातिरिक्तेनापरसंबन्धेन स्वरूपतः प्रकारतायाः अप्रामाणिकत्वात् अन्यथा व्यापकतानाज्ञाने हेतुतामते स्वरूपतोज्ञानतादेर्विधेयतावच्छेदकीवाद्युपपत्त्या केवलो लक्ष्यविधेयतज्ज्ञानस्यानुमितिहेतुता वदनरीत्येति तत्ता विरुध्येतेति क्रमेणौ वनन्निर्वाहात् नवत्यास्तित्वप्रतियोगितावच्छेदकीभावघटितलक्षणाभिप्रायकतापि नैतत्त्वसंगतिरिति वाच्याम् प्रकारितांशरूवाद्भेदेनिशेषितनिरूपितत्वसंबन्धेन जातेः स्वरूपतः प्रकारित्वाभिप्रायेणोक्तत्वसंगमनात् तस्याप्रामाणिकत्वाभिप्रायेणाविभव्यापकतानाज्ञानहेतुतावंशनुसंगतेः अपरे तु गोत्वग्रहदशायामपि स्वरूपतो भासमानगोत्वावच्छिन्नहेतुमत्त्वत्रिषु भेदप्रतियोगिता निरूपिततादात्म्यसंबन्धावच्छिन्नावच्छेदकताभावरूपा व्याप्तिर्भावघटितनतादात्म्यसंबन्धावच्छिन्नव्यापकतानामानादात्म्येन स्वरूपतो गोत्वप्रकारकानुमितिस्संभवत्येव एकतरूपेणावच्छेदकत्वेपि अवच्छेदकानवच्छेदकरूपेणावच्छेदकत्वाभावस्याप्रामाणिकत्वात् तयोर्व्याप्यव्याप्यत्वे दुर्लभत्वाभिप्राये वक्तव्यत्वाप्रतियोगितावच्छेदकरूपेण तत्त्वाभावस्यावच्छेदकत्वानवच्छेदकरूपेणावच्छेदकत्वाभावस्याप्रामाणिकतया व्यापकतानाज्ञाने हेतुतामते स्वरूपतोज्ञानत्वप्रकारकानुमितिसंभवात् अभिप्रायेणानुपपत्तिः पिगोवायेत्यात् अयं प्रकारकानुमितिसिद्धेरपि तद्वत् शेयत्वत्वाप्रसंगादिति भावः स्वरूपसंबन्धादिति तादात्म्ये नगोत्वादिविशेषकाभेतीति तादात्म्यसंबन्धावच्छिन्नप्रतियोगिताकत्वादात्म्यसंबन्धघटितव्यापकतावच्छेदकगोत्वावच्छिन्नस्य भेदरूपाभावादित्यर्थः समवायसंबन्धावच्छिन्नाभावस्यापकत्वापितत्प्रतियोगितावच्छेदकगोत्वतादृशत्वाभावस्यसिद्धिर्यद्यपि प्रत्यक्षवाचिविरोधशङ्काः तादात्म्येन गोत्वविशेषकाभूते तादात्म्यसंबन्धावच्छिन्नप्रतियोगिताकत्वादात्म्यसंबन्धघटितव्यापकतावच्छेदकगोत्वावच्छिन्नस्य भेदरूपाभावादित्यर्थः संज्ञानामसंभवेन तत्तस्यास्याभावमिप्य समवायादिति भावः एवं चाधिकरणत्वस्थाने संबन्धित्वनिवेशे गगनादेरपीति तस्याप्रसिद्धावपि संयोगेन तत्संबन्धित्वस्याभावे तत्त्वस्य प्रसिद्धत्वात् संबन्धित्वसामान्यप्रसिद्धिरपि भावपत्रोक्तव्याप्तिसत्त्वादिति भावः इत्यनियामकसंयोगत्वावच्छिन्नरूपेणसंयोगस्याभावप्रतियोगितावच्छेदकसंबन्धत्वेन साध्यतावच्छेदकसंबन्धस्यागगनीयसंयोगस्याभावप्रतियोगितानवच्छेदकतया प्रतियोगितायां साध्यतावच्छेदकसंबन्धावच्छिन्नत्वनिवेशकल्पे तथाविधप्रतियोगिताप्रसिद्ध्या संयोगेन गगनस्य नव्यापकतानिर्वहतीत्यत उक्तं इत्यनियामकसंयोगमानस्येति नादृशसंयोगसाधारणसंयोगत्वावच्छिन्नस्येत्यर्थः पद्देतदुक्तकल्पे इत्यनियामकसंयोगसाधारणरूपेण तादृशसंबन्धत्वविरहेपि तत्साक्षिसन्मतेप्रतियोगितायां साध्यतावच्छेदकसंबन्धावच्छिन्नत्वानिवेशपक्षमित्याशयेनाह साध्यतावच्छेदकसंबन्धेनेति पृथिवीत्वादिव्यापकत्वमपीत्यत्र संयोगेन गगनादेरित्यनुषज्यते ननु प्रतियोगितायां साध्यतावच्छेदकसंबन्धावच्छिन्नत्वानिवेशे पृथिव्यादिनिष्ठसमवायादिसंबन्धावच्छिन्नाभावप्रतियोगितायां गगनादेर्नपृथिवीत्वादिव्यापकतासंभवस्त्वत्र आह तदभाववतोपीति समवायादिना गगनाद्यभाववतोपीत्यर्थः तत्संबंधित्वात् ग

गदाधरी
पि·क्रांतले·
५

5

नानाद्यसंबंधित्वात् तथाच ताद्दशगगनाद्यभावो न साध्यतावच्छेदकसंबंधेन प्रतियोग्यसंबंधिहेतुमन्निष्ठत्वाभावं तमादाय लक्षणसमन्वयः स्वरूपसंबंधेनेति भावः ननु संयोगेन गगनस्य व्यापकत्वे बाधानवकाशादयमयुक्तं नन्वभाववृत्तिनियामकसंयोगे नैव कथं न गगनादौ वृत्तिरित्यत आह
सिद्धिरपीति तथैव इममनियामकसंबंधेनैव तेनासंबंधित्वादिति तथाच तत्संबंध्यावगाहित्वेनानुमितेर्भ्रमतया तत्र भ्रमात्मकपरामर्शस्यापेक्षितत्वादिति भावः यद्रूपावच्छिन्नयत्संबंधस्य व्यापकतावच्छेदकत्वं तद्रूपावच्छिन्नतत्संबंधेनैवानुमितिरिति नियमाभिप्रायेण दोषांतरमाह त्वव्यापकतास्वे
ति एतन्नियामकेन संबंधेनैव गगनाद्यभावस्य प्रतियोगिसमानाधिकरणत्वात् यादृशनियामकसंयोगेन प्रतियोगिव्यधिकरणाभावप्रतियोगितायां गगने सत्त्वेन तत्संबंधस्य व्यापकतावच्छेदकत्वादित्यर्थः तथाच व्यापकतावच्छेदकसंबंधस्याप्रमितावभानान्न तेनानुमितिप्रसंग इति भावः ननु हगिति
यामकसंयोगेन गगनादिसंबंधिनोऽप्रसिद्ध्या कथं तेन संबंधेन गगनाद्यभावस्य प्रतियोगिवैयधिकरण्यमित्यत आह बाल्यादीति वक्ष्यमाणोभयाभावघटितप्रतियोगिवैयधिकरण्यं तत्रापि स्थलमिति भावः कालिकविशेषणतया घटादिसाध्यके महाकालत्वादिहे
तावप्रसिद्धिनिबंधनाव्याप्तिं वारयति नन्वित्यादिना खंडकाल इत्यंते तत्कालत्वादिहेतुकस्थले अनागतव्यक्तीनां तत्र घटादिकालावच्छिन्नताद्दशसंबंधावच्छिन्नाभावस्य हेतुमति प्रतियोगिव्यधिकरणस्य प्रसिद्धिरिति नाव्याप्तिरतोऽद्रव्यातिरिक्तद्रव्यात्मकेति जन्यमात्रस्य
कालोपाधितामते द्रव्यात्मकस्यापि खंडकालस्य संभवात् महाकालपर्यंततत्त्वामहत्त्वतोऽतिरिक्तांत यद्यपि गगनादिमात्रमनसां नित्यतया खंडकालत्वासंभवेन तद्भेदवत्त्वातिरिक्तेत्युक्तावपि महाकालत्वलाभः तथापि यत्किंचित्तद्भेदवदतिरिक्तत्वस्यासंदिग्धादावपि सत्त्वात् पृथिव्या
दिवद्घटपातिरिक्तत्वस्यापि विशिष्टाभिधानपर्वतन्नाम तात्रिकैर्महाकालस्याद्रव्यातिरिक्तद्रव्यपदेनाभिधानात् तथाभिधाने विनान्यपरत्वशंकेति तथैवाभिहितम् खंडकालसाधारणमहाकाल इत्येवं तु खंडकालरूपहेतावधिकरणप्रत्ययलक्षणघटकीभावप्रसिद्धिरिति
कालमात्रवृत्तित्वमात्रपदसमवायादिनाकस्यचित्साध्यत्वे समवायादिना घटाद्यभाव एवं महाकाले तेन संबंधेन प्रतियोगिव्यधिकरणः प्रसिध्यतीत्यतो विशेषणान्तविशेष्येति कालिकविशेषणतयेत्यर्थः व्याप्यवृत्तिसाध्यकेप्रतियोगिवैयधिकरण्यानुपादानेन केवल
लान्वयिवाच्यत्वादेः साध्यत्वेन व्यापकतासंभवस्तत्तोऽव्याप्यवृत्तीति कालिकसंबंधेनाव्याप्यवृत्तित्वव्यतिरेकिमात्रस्यैव केवलान्वयिनो प्रमितित्वस्य विशिष्टविषयकजन्यज्ञानविषयत्वादेर्वा ध्याम्यत्वान्सर्वदलत्वाभिप्रायेणाभिहितम् महाकालवृत्तित्वादिहेतुकेऽन्यसंबंधेन साध्य
तार्थाचदृत्वमिति सर्वत्र साध्यतावच्छेदकसंबंधेन वृत्तिमन्मात्रस्यैव तेन संबंधेन वृत्तित्वभ्रमप्रसंगवाद्यायामनुमितिजनकत्वानाद्यवपत्तेरपि द्रष्टव्या एवं कालिकसंबंधेन व्याप्यवृत्तिसाध्यकेपि साध्यस्य हेतुमति तेन संबंधेनाव्याप्य इति भ्रमं दृष्टा यां प्रतियोगिवैयधिकरण्यघटिता
यांप्रतियोगिवैयधिकरण्यघटितायास्त्वव्यापकताऽर्थहेत्वात् महाकालत्वादिहेतुकाद्यनुमितिजनकतानाद्यवपत्तिरपि साध्यतावच्छेदकसंबंधेन स्वावच्छेदकविशिष्टाधिकरणहेत्वधिकरणत्वाभावीयसाध्यतावच्छेदकसंबंधावच्छिन्नप्रतियोगिताऽनिवेशात् नाप्रसिद्धि
तियोगितावच्छिन्नाभावान्निवेशनाव्याप्तिमुक्तीकरोति तावच्छेदकेति स्वप्रतियोगिकालमहाकालेतत्संबंधावच्छिन्नस्य कालिकसंबंधावच्छिन्नसमा निवेशितयोः नाकालिकसंबंधेन वृत्तिमन्मात्रस्यैव महाकालेऽपि संबंधेन संबंधिनोऽप्रसिद्धिकस्यापि कालिकसंबंधावच्छिन्ना
भावस्य प्रतियोगितावच्छेदकसंबंधेन प्रतियोग्यसंबंधिहेतुमद्वृत्तितासंभवेन समवायादिसंबंधावच्छिन्नघटाद्यभावसत्त्वात् तत्प्रतियोगितायाश्च समवायादिसंबंधेनैव तदवच्छिन्नत्वादिति भावः साध्यतावच्छेदकसंबंधेन प्रतियोग्यसंबंधिहेतुमद्वृत्त्यभावीयसंबंधावच्छिन्नत्वाऽविशेषितं
व्याप्यत्वानह
गिनिष्ठव्यापक
त्वनाशात्मान
वीप्सम:
प्रतियोगितानिवेशाकल्पे ताद्दशसंबंधेन प्रतियोग्यसंबंधिहेतुमत्त्वापत्तौ सिद्ध्याव्याप्तिरित्याह नेनेति तेनसंबंधेन गगनाद्यभावप्रतियोगिनः स्तेन संबंधेन संबंधिप्रतियोग्यप्रसिद्ध्या तेन संबंधेन प्रतियोग्यसंबंधितासिद्धिः स्फुरीकर्तुं प्रतियोग्यसंबंधितस्यैव तन्निसंधाय यत्प्रतियोगिसंबंधिनंद
न्यत्वस्य त्वतमासेनाभिधानं अथ कालिकसंबंधेन महाकालान्यवृत्तित्वविशिष्टस्य तत्संबंधावच्छिन्नाभाव एव महाकाले प्रतियोगितावच्छेदकविशिष्टप्रतियोगिव्यधिकरणस्य प्रसिद्धस्तस्मात् द्वाप्यैवलक्षणसमन्वयात्कथमव्याप्तिमित्यपाने नहि महाकालान्यवृत्तित्वविशिष्टघटादिनिरूपितः
कालिकसंबंधो महाकाले संभवति तद्भिन्नवृत्तित्वविशिष्टनिरूपितसंबंधानुयोगितायास्तद्भिन्नवृत्तित्वात् अन्यथा सत्त्वादिमति गुणादौ द्रव्यत्वादिविशिष्टसत्ताद्यभावप्रसिद्ध्यानुपपत्तेः न चैवं द्रव्यत्वादिहेतुविशिष्टवद्भावादेर्विशिष्टयानयासंबंधित्वसामानाधिकरण्यात् सानस्य द्रव्यादिहेतु
त्वासिद्धस्तकत्वादिति द्रव्यत्वविशिष्टमितादेर्नाद्दशविशिष्टसत्त्वादिरूपस्य हेतुतामासत्त्वनस्यात् ज्ञाननिष्ठविषयितायाश्च विशिष्टवन्तरमित्तिनिजसंबंधानबाधकत्वात् यदि च तत्संबंधेन तद्विशिष्टसंबंधविशिष्टनिरूपितताद्दशसंबंधो विशेषणकोटिप्रविष्ट
तद्धर्मनियतत्वसंबंधो नैराश्यकृतादिहतित्व विशिष्टनिरूपितविषयिताया संयोगज्ञाने समवायवेशुच्यते तदापीष्टादिविषयत्वनिरूपितघटादिनिरूपितविषयितासंबन्धस्य ज्ञाने समवायादिसंबंधविषयत्वाभावादिसाध्यकघटादिपक्षकस्थले ताद्दशविशिष्टस्य बाधादिरूपस्य दोषत्वाभास
त्वानुपपत्तिर्दुर्वारैवेति वाच्यम् विशिष्टनिरूपितविषयितातिरिक्तसंबंधस्यैव विशेषणीभूतसंबंधितानिरूपकाधिकरणत्वनियतत्वोपगमात् तद्धर्मविशिष्टतन्निरूपितविषयिताया तत्प्रयोजनधर्मप्रकारकत्वमात्रस्यापेक्षितत्वादित्याविषयो घटस्त्वादिज्ञाने दृष्टा विषयत्वरूपे विशि
ष्टघटादिनिरूपितविषयितासत्त्वेवायुकाभावात् न चैतदनुरोधेन विशिष्टत्रितादात्म्यसंबंधेन विशेषणविशेष्योभयाधिकरणे विशिष्टाधिकरणत्वस्वीकारेणेतद्धटे चेष्टाविषयत्वनाद्दशघटयोरपि विषयितासंबंधेन ज्ञाने विसत्त्वात्ताद्दशविशिष्टाधिकरणत्वज्ञानेति
तमेवेति नेष्टाविषयत्वविशिष्टघटादेर्हेतुमान्सत्त्वानुपपत्तिः इत्थं च कालिकसंबंधेन महाकालान्यत्वस्य महाकाले सत्त्वाद्विशिष्टाधिकरणत्वं महाकाले दर्शनप्रवेति कथं विशिष्टाभावः प्रतियोगिव्यधिकरण इति वाच्यम् विशेषणसंबंधेनोभयाधिकरणेऽपि विशिष्टाधि
करणत्वांगीकारे घटपटोभयसंयुक्ते भूतलेन घटसमवायिकपाले भूमृतो विशिष्टपटनिरूपिताधिकरणत्वप्रसंगात् इष्टापत्तौ विषयत्वेष्टस्येतिसमूहालंबनेपि ताद्दशविशिष्टाधिकरणत्वसत्त्वात् स्यात्प्रतिबंधकतातिरिक्तत्वेन तयातस्य हेत्वाभासत्वानुपपत्ति नादर
स्यात् इति नचमहाकालेमहाकालान्यवृत्तित्वविशिष्टघटादेरपि करणत्वानुपगमेऽपि विषयताया तद्व्याघातकत्वान्नीयं ताद्दशविशिष्टनिरूपिताधिकरणतानाविशेषस्य महाकालेसत्त्वेपि घटादेर्घटत्वादवच्छिन्ननिरूपिताधिकरणतामात्रनिवेशे सर्वोपपत्तेः
अत्रकेचित् कालिकसंबंधेनाधारतामहाकालस्यैव न तु सूर्यक्रियादेरिदानीं घटइदानीं पट इत्यादिप्रतीत्या क्रियादिरूपकालोपाधेर्नाम हाकालनिष्ठाधारतावच्छेदकत्वस्यैवावगाहनात् अतएव मे घा कालिकविशेषणतया कालोपाधिष्ववृत्तिरदः नाद्दशप्रतीत्या
क्रियादावेव घटाद्याधारत्वावगाहित्वोपगमे ताद्दशप्रतीतीनामन्याधारतावगाहित्वानुभवविरोधात् कालत्वेनाखंडोपाधीनां सर्वक्रियादीनामनुगतेन ताद्दशाकारानुभवोपपादने महाकालस्यैवाप्रामाणिकतापत्तेरिति प्राचीनमताभिप्रायेणैयमव्याप्त्याशंका तथाचसतिकालिकसंबंधेन महाका
लान्यवृत्तित्वस्यैवाप्रसिद्धतया तद्विशिष्टघटादिमादाय लक्षणसमन्वयासंभवात् नचक्रियादेः कालत्वानभ्युपगमाभिप्रायेणोक्ते दोषे तन्मते द्रव्यातिरिक्तद्द
मात्रवृत्तित्वघटितोलक्ष्यतासंपादकत्वेनाभिहितम् इत्यदतद्द्रव्यभिचारित्वात् अथवा भवतु कालोपाधिरपि कालिकसंबन्धेनाधिकरणं तदधिकरणत्वसाधकविशेषे इदानींघट इदानींपट इत्यादिः प्रत्ययो व्यवहारश्च तत्साधारणतयोपाधिमात्रविषयकत्वेनानुगताधारत्वावगाहित्वानुप
पत्त्या क्रियारूपोपाधिविशिष्टमहाकालमात्राधाराधारतावगाहित्वमावश्यक विशिष्टघटाद्याधारत्वावगाहित्वे विशिष्टानुगतविशेषणविशेषणितद्वगाहित्वमावश्यकमिति खंडकालस्य कालिकसंबन्धेनाधारतासिद्धिः एवंचेदानींमहाकालान्यवृत्तित्वविशिष्टघटत्वादिप्रत्ययादि
खंडकालेविशिष्टाधारतायांमानत्वान्यूनतत्र तत्साध्यकप्रत्ययबलादेव महाकालान्यवृत्तित्वानिरूपकस्यापि महाकालस्य विशिष्टाधारत्वसिद्धिर्दुर्वारैव तथाच महाकाले विशिष्टघटाभावोपि विशिष्टप्रतियोगिसमानाधिकरणस्तादृशप्रतीत्यनभ्युपगमे खंडकाले नु सिद्धि
स्वप्रतियोग्यधिकरणत्वप्रसिद्धिरित्युक्तस्थले व्याप्तिवारणमप्राकाममित्याहुः अन्येतु कालिकसंबन्धस्य स्वरूपादनतिरिक्तः तथा च खंडकालमहाकालानुयोगिकताद्दशसंबन्धानां तत्त्वरूपाणामनुगमसंबंधतावच्छेदकाभावेन प्रत्येकमेव संबन्धता तथाच महाकालस्वरूपसंबंधे
नैव घटादेर्महाकालत्वादिव्यापकतावाच्येति द्रव्यैवाव्याप्तिनाद्दशसंबंधेन महाकालान्यवृत्तित्वस्याप्रसिद्धेरिति वदंति तदसत् स्वरूपाणांप्रातिस्विकरूपेणासंबन्धत्वेपि किंचित्खंडकालस्वरूपसंबंधेन साध्यतायां ताद्दशखंडकालमात्रवृत्तिहेतुके विप्रतियोगिव्यधिकरणाभावाप्रसि
द्धिसंभवात् महाकालमात्रवृत्तिहेतुकानुधावनस्यानिर्बीजतापात् परे तु साध्यतावच्छेदकविशिष्टसाध्यवैशिष्ट्यविषयकानुमित्युपधिकव्याप्त्यभावेव प्रतियोगितावच्छेदकविशिष्टवैयधिकरण्यनिवेशः न तु साध्यतावच्छेदकोपलक्षितसाध्यवैशिष्ट्यविषयकानुमित्युपधिकव्याप्त्या वन्य
प्यामहाकालेपृथिव्यादिहेतुत्वोपलक्षितजन्यमानानुपपत्तेः साध्यतावच्छेदकप्रतियोगितावच्छेदकविशिष्टप्रतियोगिव्यधिकरणविशिष्टाभावप्रतियोगितावच्छेदकत्वात् इत्थंच साध्यतावच्छेदकोपलक्षितसाध्ययत्र साध्यतानैव व्याप्तिशंकापरोयंग्रंथः तत्र यथाश्रुतप्रतियोगि
व्यधिकरणस्यैव निवेशेन महाकालान्यवृत्तित्वविशिष्टघटाभावस्याप्रसिद्धत्वात् घटकत्वादित्याहुः तदपि न साधु सिद्धान्ते विशिष्टपरोपादानविरोधात् ताद्दशसंबंधेन प्रतियोगितावच्छेदकसंबंधेन साध्यतावच्छेदकसंबंधेन वा वक्तव्य अभावविशेषणतया अभावस्यैव प्रतीके विव
क्षणीयम् गगनाद्यभावदशायिकेवेति नन्वप्रतियोगिनः कालिकसंबंधेनाधिकरणाप्रसिद्ध्या तदनधिकरणत्वाप्रसिद्धावपि इत्रिमत्रिप्रसिद्धायाः कालिकसंबंधेन महाकालवृत्तितायाश्च भावस्य तत्र प्रसिद्धत्वादिति भावः ज्ञानवानसत्त्वात्संयोगीसत्त्वादित्यादौ क्रमेण संबन्धविशेषानि
वेशायकिंचिन्नुपादानयोर्बीजमाह सत्त्वाद्यधिकरणेति संबंधविशेषाद्युपादाने कर्माद्यौ समवायेन तन्नाभावप्रतियोगिनो ज्ञानावपिविषयतासंबंधेन सत्त्वे ताद्दशाभावोनलक्षणघटकः स्यात् कर्मादौ संयोगाभावप्रतियोगिनोऽसत्त्वेपि हेत्वधिकरणाद्रव्यादेरेतत्तया
हेत्वधिकरणवृत्तित्वमात्रमन्याभावसत्त्वात्सोपिनतथास्यादित्यभावांतरमादायातिप्रसंगप्रसक्तिरिति भावः यद्यपि यत्किंचित्संबंधस्य व्याप्तिर्निर्धारितस्यापि व्याप्यत्वके विसमवति ज्ञानस्य समवायेनाव्याप्यवृत्तितया तत्साध्यके विप्रतियोगिवैयधिकरणस्य निवेशस्यावश्यकत्वात्तथापि प्रसि
द्धाव्याप्यवृत्तिसाध्यके व्यभिचारिणि संयोगीसत्त्वादित्यादौ तद्वन्तोऽत्र व्याप्तिर्न संभवतीति शंकामपात्रमित्याकरणाय तत्र तत्प्रदर्शनम् केचित्तु संयोगसाध्यकेऽव्याप्तिप्रदर्शनाद्यत्राप्यत्वविशिष्टसमगाहित्वके साध्यतावच्छेदकसंबंधसोपि वाप्तिर्दर्शनपरसंयोगसामान्यवत्वधि
विषयताथा तस्य नियामकतेप्रतियोगिवैयधिकरण्येसत्युपादानविशेषणस्य सर्वस्य पलीयव्याप्त्यसंगतिरित्यत्र सारस्वतसुधावत्संयोगाभावस्य कालिकसंबंधेनैव सर्वत्र कर्मणि प्रतियोगिसामानाधिकरण्यस्य वादनि व्याप्तिसंक्रिरिति वदंति तदसत् वक्ष्यमाणसेनम्र
चनुपपत्तिनिसाध्यकपुरित्यस्पल्लान्तरानुसरणादस्त्रनिर्बीजताताद्दशस्थलपरतामेसंगमविरोधात् अप्रतिपदेनदेनोस्मात्प्रसज्जविशेषणासाध्येनोपादानसाध्यकत्वाप्रतियोगितावच्छेदकविशिष्टोपादानसमर्थकस्थलपूर्वव्याप्तिं निसारयति भूतलेति यद्यपि विशिष्टमा
ध्यकेऽनिव्याप्तिप्रदर्शनोत्तरं विशिष्टसत्त्वातिरिक्तापदेनदसंगतेरसरसाड्भयसाध्यकातिव्याप्तिदर्शिता तथाविदंहेत्वांतरमवनिधानतियमात्भयत्वविशिष्टसत्त्वस्याप्रसिद्धाभिधानं अत्रसर्वस्थले हित्वावच्छिन्नप्रतियोगिताया व्याप्तिमनिष्टोपगमेऽतिव्याप्तिनसम ५

व नीत्यस्वरसेनैव द्वितीयस्थलानिवाप्रसङ्गवतावर्णां सर्वाभिप्राय विरोधादनुपादेयम् न मनो गुणादिवृत्तित्वविशेषेण तदभावोऽत्र [illegible]
मनआदौ विशिष्टसत्तावादिना गुणाद्यवृत्तित्वमस्त्येन विशिष्टसत्ताद्यभावस्य लक्षणाद्यटकतयातिव्याप्तिः [illegible]
दिस्वादावपि सत्तात्वाद्यवच्छिन्नाभावस्य लक्षणाद्यटकत्वापत्त्याव्याप्त्यापत्तेः अधिकरणावृत्तित्वस्य तद [illegible]
पादाने प्रतियोगितावच्छेदक विशिष्टतावच्छेदेन तदधिकरणावृत्तित्वात्तत्राभावस्यैव निवेशनीयतया [illegible]
त्वावच्छिन्नाभावप्रतियोगियत्किंचित्संयोगवत्के तदधिकरणायत्किंचिद्वृत्तित्वस्य [illegible]
रिक्तत्वादिति तथा चोभयत्वादिविशिष्टस्य मूर्तत्वादेर्मूर्तत्वानतिरिक्ततया मूर्तत्वादिरूपेण [illegible]
मनोगुणान्यत्वविशिष्टमूर्तत्वादिसत्त्वाभावसिद्धत्वात् हि विशिष्टसत्ताद्यभावच्छिन्ने मनोगुणादिवृत्ति [illegible]
प्राचां नाना तन्मूर्तत्वमत्र वीभयं न वा विशिष्टसत्त्वे तिष्ठतीति वक्तुं न सिद्ध्यति नकिंचिदस्य अवच्छेदकीभूतस्य [illegible]
[illegible] भावकोलीनतयाकारणीतावपि तस्यैव लिपयतो चिन्तारूपपाकल्पना गौरवापत्तेः न त्वमूर्त [illegible]
नादृशोभयत्वविशिष्टत्वाद्यवच्छेद्यत्वाभावं वावगाहते तत्र तादृशाभावस्य मूर्तत्वात् न च यत्किंचिद्वेत्वधि [illegible]
[illegible] दृशाभावसंग्रहेणाना निवारित [illegible] गुणाद्यनात्वविशिष्टसत्ताद्यभावप्रतियोगिताव [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
१८ [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
संबंधत्वात् [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

गदा॰ पत्री सिद्धांतल॰ ६

न्यूनवृत्तिधर्मस्यापि वैशिष्ट्यादी तिरूपादेयानान्यत्वेनिवेशाच्च आकाशत्वादेराकाशाद्यवृत्तितया सम्भवति स्वप्रमेयत्वपर्याप्त्यनवच्छिन्नभेदस्य अन्येकहेत्वधिकरणत्वघटेपि आकाशादौ समवायादिहेतुत्वाकाशत्वाद्यनुमितिस्थलस्थानमिवार-
णाय तत्राधिसाध्यतपर्याप्त्यवच्छेदकावच्छिन्नाधिकरणताकप्रतियोगिमद्भेदवृत्तित्वाभिधानं हेतुमन्नावात्र्यतयात्रान्यस्य भिन्नोपधिकव्याप्तिप्रसिद्ध्यापत्तेः तस्माद्धित्वादिसाध्यकद्रव्यत्वाकाशत्वादिकं सद्धेत्वेव इमेव
रूववृत्तित्वादिसाध्यकवान्नित्वाद्यणाय पर्याप्तिनिरिक्तस्य स्वरूपसम्बन्धे न प्रतियोग्यधिकरणत्वावच्छिन्नस्य भेदस्य हेतुमतिनिवेशनीयः ननु प्रतियोग्यवच्छिन्नभेदः प्रतियोगिमद्वृत्तिधर्मवत्त्वं वा तेन प्रत्येकमेव निवृत्ताघवाच्छिन्न
भेदमादाय न तदभावस्य प्रतियोगिवैयधिकरण्यमिति वाच्यम् इदं तु बोध्यम् साध्यतावच्छेदकावच्छिन्नाभावनिरूपितत्वविशिष्टसाध्यवद्भिन्नाधिकरणताभिन्नहेतुमन्निष्ठाधिकरणताकत्वमेव प्रतियोगिव्यधिकरणहेतुस
6 मानाधिकरणेति प्रतीकार्थः महाकालोऽस्ति महाकालत्वादित्यादौ चैतेनाद्यविशेषणोपादानसाध्यप्रसिद्धिः कालिकसम्बन्धावच्छिन्नप्रतियोगिताकाभावस्य च व्याप्यत्वात् हेतुमन्निष्ठतदधिकरणतायां साध्याभावाधिकरणा
ताभिन्नत्वमतोन विशिष्टभेदसत्त्वादित्युभयाभावत्वादिना प्रतियोगिवैयधिकरण्यानुधावनंतरीयितिक्लुप्तसामफलमेव एवं च प्रतियोगिवैयधिकरण्यस्य साध्यप्रतियोगितावच्छेदकावच्छिन्नाधिकरणत्वे हेतुमन्नप्या
सिद्धिमेणनिर्वचनेऽननुगमात् तत्प्रतियोगितावच्छेदकावच्छिन्नाभाव प्रतियोगिवैयधिकरण्ये वृत्तेतिन्यूनपामनवकाशमितिदिक् ननु गगनादेरपि कालत्वादि वैभावप्रयोजकस्य व्याप्यत्वे प्रोपस्मार्थं सत्त्वानुपपत्तेः तस्य कालत्व
त्रितयरूपत्वात् एवं कारणत्वानुपपत्तिश्च तस्य सर्वकालवृत्तित्वहरितत्वात् सत्यत्वप्रलास्यैव तत्र कालिकातिरिक्तसम्बन्धेनावृत्तित्वपरः सम्बन्धकालिकसंबंधसामान्येगगनादिप्रतियोगिकत्वमहाकालादियौगिकत्वामपामा
वोपिदुर्लभइति तदभावोपि प्रसिद्धि

6

पत्रे ६